

8983

601

~~37412~~

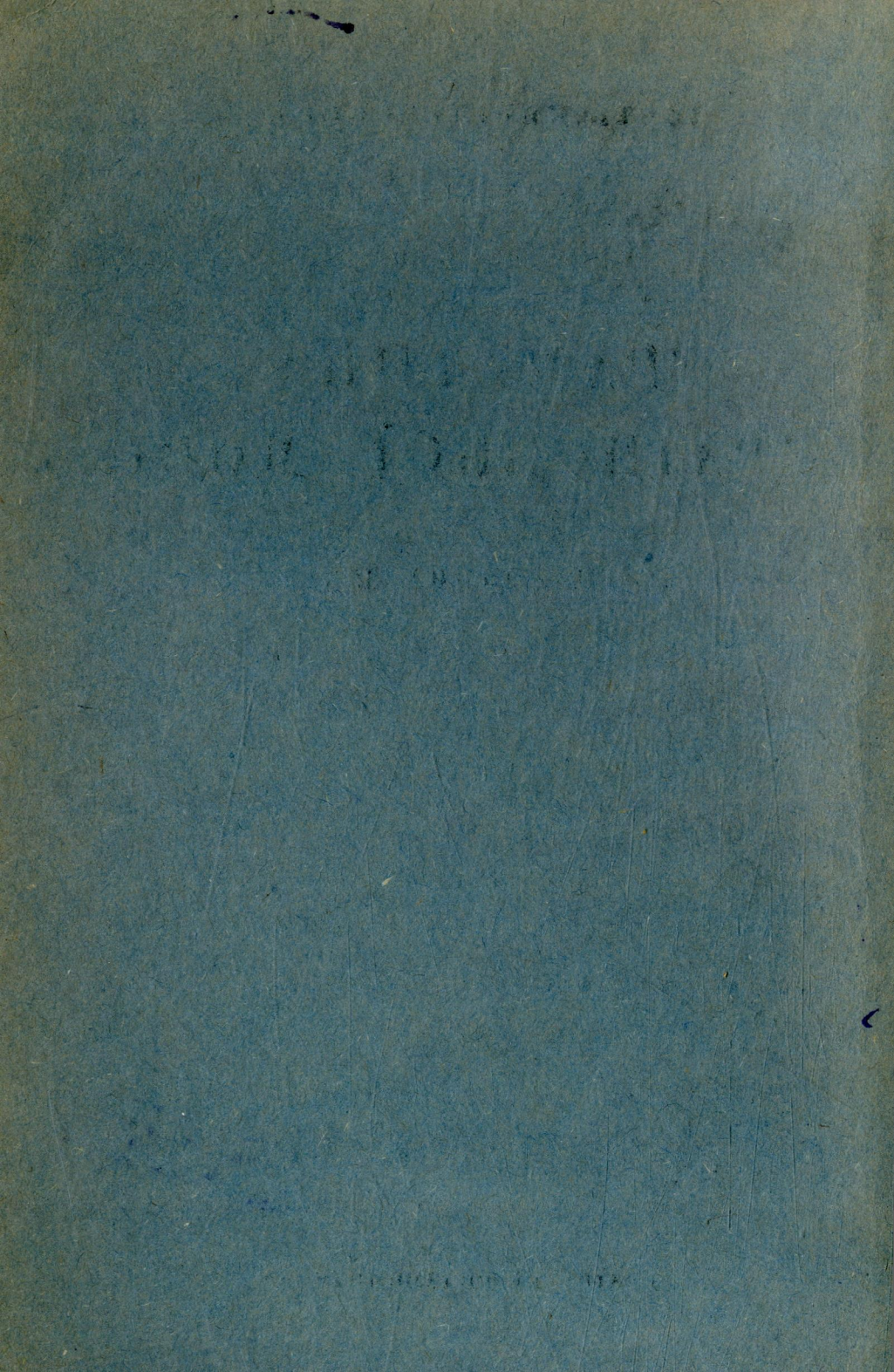
~~СЕРІЯ ІІІ~~

КОСТЬ КИСІЛЕВСЬКИЙ

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ДЛЯ НАРОДНИХ ШКІЛ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

06
10

~~СЕКРЕТНО~~

~~СЕКРЕТНО~~

КОСТЬ КИСІЛЕВСЬКИЙ

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ПІДРУЧНИК ГРАМАТИЧНИХ ЗНАНЬ
ДЛЯ НАРОДНИХ ШКІЛ

8983

Ухвалено.

~~124601~~

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
КРАКІВ — 1942 — ЛЬВІВ

W 141.4-932.202.1

Львівська державна
наукова бібліотека

№

5843

I. МОВА.

§ 1. Як люди порозуміваються між собою.

В шкóлі.

В школі вчимóся читáти, писáти і рахувáти. Хúтко бiжiть нам час. На перérвах гáмiрно. Забавляémось і бiгаємо по шкiльнóму майдáні.

Напиши́ три рéчення про заняття в школі!

Пiсля нау́ки.

Школя́рі верта́ються додóму. Гáмiр луна́є під шкóлю. Весéла розмóва е́днає товаришiв. Чéмні школя́рі поздоровля́ють прохóжих.

Кiлько тут рéчень? Кiлько слiв у кóжному рéченні? Iз чо́го твóримо рéчення?

Напиши́ відпові́ді рéченнями!

Чо́му гáмiрно на ву́лиці? Як поздоровля́ють школя́рі прохóжих? Я́кóю мóвою розмовля́ють вони́? Чо́му розумі́є одiн óдного?

На образку́ корабéль. Що́ там на́рóду на по́кладі! Iдуть рiзні лю́ди. Є́ тут ба́гаті й убо́гі, купці́ й ремісники́, хліборóби й робітники́. Дéхто покида́є рiдний край, щоб на чужині́ зна́йти пра́цю й заробі́ток.

Як вони́ там розумі́ють оди́н óдного? Чи поiхав хто з ва́шого села́ (міста) на чужину́? Хто поiхав за мо́ре? Хто верну́вся з чужини́? Я́коi мо́ви навчи́вся там? Чо́му му́сів учи́тися чужо́i мо́ви?

Люди́на порозумі́вається з люди́ною з до́помóгою мо́ви. Де́які лю́ди зна́ють кiлька мов. Подоро́жні та

купці вміють звичайно говорити різними мовами. В школі вчимось також чужих мов. Вони нам в житті дуже придадуться.

Найбільше вживаємо рідної мови. Нею розмовляємо з батьком, матір'ю, ріднею, товаришами, сусідами. Хочемо нею добре й гарно говорити, як у добрих книжках пишуть.

Напиши відповіді реченнями!

Якою мовою розмовляєш з товаришами? Яка мова твоя рідна? Якої чужої мови вчишся в школі? Яку мову хотів би ти знати? До чого придасться вона тобі?

Микіла казав мені раз, що бачив на виставі птахів папугу. Вона все повторяла два слова: „Ромко тут“. — Хтось її вивчив так говорити. Микіла був дуже цікавий знати, чи не зможе вона сказати чогось іншого. Він питає її: — А де Микіла? — Але папуга знову своє: — „Ромко тут“. — Хлопці сміялися з неї.

Чому папуга не відповідала на питання Микіли?

А ось ми складаємо слово до слова. На кожне питання вчителя, чи батька, чи прохожого відповідаємо цілими реченнями. Вони розуміють нас і знають, що маємо на думці. Поки скажемо речення, подумаємо спершу, щоб не було якої нісенітници в нашої мові. І відповіді пишемо цілими реченнями.

Кожне речення виявляє якусь думку. З речень складається наша мова.

§ 2. Письмєнницька й говірко́ва мо́ва.

Найбільший український поет Тарас Шевченко, писав гарні вірші рідною мовою. Ми читаємо їх та любуємось красою мови. Мова Шевченка та інших українських письменників звється письменницькою. Від неї трішки різніться розговірна мова, а ще більше різніться говори людей, що живуть у горах Карпатах, на Покутті, на Поліссі, на Слобожанщині.

II. РЕЧЕННЯ.

§ 3. Який буває зміст і форма речень.

Васілько розповідав такé:

В часі літнього відпочінку пробував я в селі над Черемошем. У липні падав дощ дéсять днів. Прийшла пóвинь. Ріка загрожувала вже на́шій х́аті. Тоді бу́ло нам дуже погáно. Ми бу́ли відірвані від світу. Навкóло шумів зловісно Черемо́ш. Аж од́ного дня проясни́лося. Тоді вода́ почала́ спадáти. На́ша раді́сть бу́ла безме́жна.

Про що розповідав Васілько? Він ви́словив свою́ розповідь розповідні́ми рече́ннями.

Моя бабу́ся розповіда́є мені́ ча́сто всякі́ казкі́. Люблю́ слухати́ її́ розповіді́. Вчóра розповіда́ла про лисичку́ й селя́нина. Я слухав ува́жно. Накі́нці не міг здéржатися від смі́ху.

Кі́лько тут розповідні́х рече́нь? Чо́му вони́ так зву́ться?

Напиши́ чоти́ри розповідні́ рече́ння!

Зложи́ чоти́ри розповідні́ рече́ння на о́снóві поді́ї, яка́ тра́пилась не́да́вно в кля́сі!

Кни́жка ле́жить на сто́лі. Миха́сь бу́де її́ чита́ти. У кни́жці́ га́рні вірші́ Маркі́яна Шашке́вича. Він жи́в у Зо́лочі́вщині.

Це та́кож розповідні́ рече́ння. Який́ знак сто́їть тут накі́нці?

Пита́в учи́тель, пока́зуючи о́бразо́к М. Шашке́вича: Що́ ба́чиш на о́бразку́?

Де жи́в Маркі́ян Шашке́вич?

Про́ що пита́в учи́тель? Скільки́ пита́нь поста́вив?

Вимовляючи ці питальні речення, учитель підвищував свій голос.

Який знак ставимо на кінці таких речень, що означають питання?

Напиши три питальні речення!

Який знак даси після кожного питального речення?

Учитель заговорів голосно:

— Слухайте уважно! Уважайте та відповідайте на мої питання! — Всі втіхли. Ми пізнали в його голосі наказ. Опісля написав на таблиці: — Сидіть тихо! — Це речення було нам зрозуміле. Чому?

На стінних оголошеннях видно написи:

Не сиди в клясі в кожусі! Не плюй на долівку! Не засмічуй кляси! Шануй книжку!

Що означають ці написи? Який знак стоїть на кінці наказового речення?

Напиши чотири наказові речення!

Після дзвінка ми вийшли на перерву. З усіх боків чути було радісні оклики:

— Ох, яка чудова днина! Як любо тут у саді! Геї, сюди! Тут можна грітись на сонці!

Що виявляли ці окличні речення?

То було велике місто. Ми зайшли до нього під вечір. Зараз стали на ярко освітленому майдані. Він лунав від окликів: — Купуйте часописи! Читайте останні новини з цілого світу! Поспішайте до мене! Останній раз продаю за безцінь. Користайте з нагоди! Тільки нині олівець за 5 грошів! Десяток листового паперу за 20 грошів!

То були оклики обдертих бідняків.

Трохи далі заводив жебрак: — Ох, люди добрі! Змилосердіться надо мною нещасним! Подаруйте мені гроба! Горе мені, невидющому!

Що виявляли ці окличні речення?

Напиши два окличні речення, що виявляють радість!

Напиши два окличні речення, що виявляють біль!

Який знак ставимо після окличного та наказового речення на письмі?

Пізнайте та назвіть кожне речення :

Л и с т а к а ч к а .

Качка плаває собі по воді. Аж тут прибігає лис.

— Добрідень! — каже лис.

— Здорові були! — відказує качка. — А що доброго скажете?

— Мені ніколи! Біжу з двора. А чи ви не та, найкраща на ціле село качечка? — Качка аж не тямилася з радощів.

— Та може й я!

— То ходіть швидше зо мною до двора. Пані хоче вас бачити. От, що славна, то славна!

Дурна качка вискочила з води на берег. Тоді лис за шийку хоп!

Оттак пиха не одному вже шию скрутила.

Назвіть тут різні речення :

У ч е н и й с и н .

Син учився в місті. На літо приїхав до батька в село. Батько йому каже:

— А візьмі лиш, сину, граблі. Підемо сіно гребті.

А син на те:

— Я вчився всякої науки. Мужичі слова позабував. Що то воно také граблі?

Тимчасом наступив на них. А вони його лусь по голові. Тоді він відразу вгадав мужичі слова:

— От прокляті граблі! Як здорово вдарили!

К н и ж к а к а ж е :

Шануйте мене!

Не перегинайте на половині! Це псує мою оправу.

Не кидайте мене додолу!

Не вигинайте листків!

Не кладіть у мене олівців, ручок, ножів! Це теж мені шкодить.

Беріть мене чистими руками!

Не пишіть тут нічого!

Я хóчу бóти чíста, чепурна́.
Хіба́ я не гідна ва́шої дбайливості?
Хіба́ я вам не ціка́ва?

Б у д ь у в і ч л и в и й !

— А що трéба сказа́ти, ко́ли то́бі даю́ть щоне́будь? —
Так пита́лася ма́ти Анд́рійка. То́й хло́пець ніко́ли ні-
ко́му не дякува́в. І тепе́р мовча́в. А пото́му ка́же:

— Да́йте меді́вника́!

Чи він га́рно робі́в?

Найдорóжчі !

Ваш лист спра́вив мені вели́ку втіху. Щі́ро Вам дя́кую за до́бри вістки. Я тепе́р учу́ся пильно. Пі́сля нау́ки чита́ю книжкі́. Передусі́м ціка́влять мене́ історичні опові́дання та приго́ди винахідників.

Па́ні вчі́телька вдово́лена з моє́ї поведі́нки. Що ро́бить Ро́мко ? Чи вже вмі́є писа́ти ? Ко́ли напи́ше мені́ листа́ ? Що ро́бить Ле́ся ? Чого́ споді́вається від св. Мико́лая ? Неха́й при́їде до ме́не ! Ох ! Рад би я вас ско́ро побачи́ти.

Ці́лую Ва́ші ру́ки, а Ро́мка й Ле́сю щі́ро здоро́влю
Льві́в, 7. гру́дня 1941. р.

Миро́н.

Дорогі́й Товари́шу !

Давно́ вже не було́ від Те́бе ніяко́ї вістки. Чому́ нічо́го не пи́шеш ? Як там тепе́р то́бі живе́ться ? Чи до́бре йде́ в шко́лі ? Як там запові́дається Шевче́нківський кон́церт ? Чи бу́деш виступа́ти ? Напиши́ мені́ хоч кі́лька слів ! Я дуже́ ціка́вий зна́ти про ваш кон́церт.

Щі́ро поздоро́вляю

Льві́в, 10. лю́того 1942. р.

Йо́сип.

Напиши́ поді́бного листа́ з розпо́відніми й пита́льними рече́ннями !

Напиши́ поді́бного листа́ з розпо́відніми й оклі́чними рече́ннями !

Г р и ц ь к о в м і с т і .

Підво́да заї́здила на мі́ський майда́н. Гри́цько́ роззира́вся ціка́во на всі бо́ки. Ба́тько вгамóвува́в ко́ней. — Гов ! Ппру-ру́. Чи ти ба́чив ? — Насі́лу спині́в ко́ней бі́ля невели́чкого буди́нку. — Гри́цьку ! Бері́ ві́жки ! Тре́ба ко́ней напува́ти !

Гри́цько́ здивува́вся.

А де ж тут узяти во́ду ?

Ба́тько підійшо́в з відро́м до бу́дки й потисну́в ру́чку від кра́ну. За́раз потекла́ вода́.

— Та́ту, що воно́ таке́? Зві́дки береться́ тут вода́?

— Та це водо́гін ! — сказа́в ба́тько.

Котрі́ тут ре́чення розпо́відні, пита́льні, наказо́ві, оклі́чні ? Які́ми знака́ми позакі́нчувані во́ні ?

Т о х л о п е ц ь !

Два дні́ без перер́ви па́дав дощ. Сьо́годні зра́нку сві́тить со́нце. Во́да з млині́вки залила́ лу́ки й горо́ди. Від гре́блі залиши́лась ті́льки коро́тка смужка́ бі́ля млина́. Млин здри́гався.

— Сіда́йте хто на чо́вен ! Відкри́йте за́ставкі в мі́стку ! Невже́ не мо́жна підпли́сти до ньо́го ? Ей, риба́лки, ряту́йте млин ! — Так гука́ли лю́ди на бе́резі. Їх слова́ були́ даремні́.

Та ось із юрби́ віді́лився Пили́пцьо.

— Куди́ він побі́г ? Диві́ться ! Збожево́лів, чи що ? Ой, загі́не ма́рне ! Але він не слухав. Ско́чив у чо́вен та грі́б весло́м з усі́єї си́ли. Ось доби́вся до мі́стка й підня́в шість за́ставо́к. Туди́ прори́валася тепе́р вода́. А юрба́ на бе́резі крича́ла з ра́дості :

— То хло́пець ! То мо́лодчик ! Сла́ва ! Сла́ва йому́ !

Ви́пиши з цьо́го опові́дання оклі́чні ре́чення !

Що́ означа́ють во́ні ?

§ 4. Головні члени ре́чення.

Левко́ чита́є.

Про ко́го мо́ва в цьо́му ре́ченні ? (Хто чита́є ?)

Со́нце сві́тить.

Про що́ мо́ва в цьо́му ре́ченні ? (Що́ сві́тить ?)

Член ре́чення, що́ про ньо́го мо́ва, зве́ться п і д м е т.

Що́ ро́бить Левко́ ?

Що́ гово́римо про со́нце ?

П р і с у д о к означа́є, що́ ро́бить підме́т, або́ в яко́му він ста́ні.

Ви́шукай і ви́пиши підме́ти в цих ре́ченнях :

До́щ паде́. Плу́гата́р оре́. Пе́с га́вкає. Воро́на ле́тить. Сла́вко пи́ше. Вчи́тель учи́ть. Іва́сь ма́лює. Ді́ти го́моня́ть.

Ви́шукай і ви́пиши при́судки в такі́х ре́ченнях :

Чабан пасе. Вівці блеють. Надійшов чоловік. Пливé річка. Михась є пластун. Слово є то зв'язка.

Перепиши ці речення у зшитку! Підкресли підмет одною рисою, а присудок двома! Напиши 5 речень, в яких є підмет і присудок. Підкресли присудок червоним олівцем.

Підмет і присудок то головні члени речення. То осередки речення.

§ 5. Поширені й основні осередки речення.

Поширені та основні речення.

Прочитай такé речення :

Мої товариші люблять різні спорти.

Про ко́го мо́ва в цьо́му рече́нні ? Мої товариші — це підмет. Чо́му ? Скільки тут слів є підметом ?

Що гово́рю про моїх товаришів ? Люблять різні спорти — це присудок. Чо́му ? Скільки тут слів є присудком ?

Вішукай підмет і присудок у цих реченнях :

Відва́жний лещата́р Ро́мко спу́скає́ться з висо́кої гори́. На ховзкі́х лещата́х мчи́ться наш това́риш Зе́нко. За ним погна́в сме́ливий Ро́мко. Плато́чки сні́гу покри́ли його́ обли́ччя. Головокру́жна їзда́ не зля́кала його́.

Перепиши ці речення у зшитку й підкресли різноба́рвними олівця́ми підмет і присудок!

Наш Мико́ла гра́є найкраще́ ко́паного м'яча́. Ніоді́н това́риш не до́рівнює́ йому́ в грі. На шкільни́х змага́ннях узя́в наш найліпши́й гурто́к пе́ршу нагоро́ду. Четве́рта кля́са осягну́ла drúгу нагоро́ду.

Прочитай такé речення :

Мій брат Грицько́ ла́дить нам радіоапа́рат.

Про ко́го мо́ва ? (Хто ?) Мій брат Грицько́ — підмет. Скільки слів є тут підметом ? Котре́ з них найважні́ше ? (Котре́ то́чно по́ка́зує підмет ?)

Грицько́ — це основни́й підмет. Які́ми слова́ми поши́рений тут підмет ? — Мій брат Грицько́ — це поши́рений підмет. Що гово́римо про підмет ? (Що ро́бить Грицько́ ?) Скільки слів є тут присудком ? Котре́ з них найважні́ше ? (Котре́ означа́є, що діє́ підмет ?) Ла́дить — це основни́й присудок. Ла́дить наш радіоапа́рат — це поши́рений присудок. Чо́му ?

Вишукай поширений і основний підмет у такому реченні :

Ціла на́ша роді́на збере́ться сьо́годні при го́лос-
нику́.

Вишукай поширений і основний присудок у таких реченнях :

Наш мисте́ць схопи́ть до́бру виси́льну ста́цію. Чудо́ві
зву́ки музичних струме́нтів на́повня́ть на́шу кімна́ту.

Випиши основні осередки з цих речень :

Перед у на́шій клясові́й грома́ді веде́ мали́й, розу́м-
ний това́риш. Щоти́жня відбува́є клясова́ грома́да свої́
сходи́ни. На цих сходи́нах полага́джує клясова́ ра́да всі
това́риські спра́ви кля́си.

Речення, в якому є тільки основні осе-
редки, зве́ться основне́.

Речення, в якому є поширені осередки,
зве́ться поши́рене.

Вишукай основні й поширені осередки в цих реченнях :

При білому шляху́ лежа́ть кúпи розсі́паного ка́міння.
З близько́ї каменя́рні розво́зять його́ підво́ди. При кú-
пах сидя́ть похілі́ по́статі каменя́рів. Невели́чкий мо́-
лот мига́є ху́тко в їх рука́х. Під його́ уда́рами розсипа́-
ються в кúсні сі́рі піско́вики. Краплі́стий пі́т снуе́ться
струмочка́ми по облі́ччю бідола́шного робі́тника́. Ва́ж-
ко заробля́є каменя́р на щодо́нний хлі́б.

Які це речення, що ма́ють поширені осередки ?

Напиши́ п'ять поши́рених рече́нь та підкреси́ рíсками їх осе-
редки.

Вишукай основні й поширені осередки в цих реченнях :

Надійшла́ весна́. Був га́рний те́плий день. Впе́рше по
до́вгій зимо́вій нево́лі в ті́сних хата́х ми, сільські́ хло́пці,
могли́ свобі́дно побі́гати. Ми побі́гли на сіножа́ть. Вона́
була́ ще го́ла й сі́ра від ски́неної неда́вно зимо́вої пе-
ри́ни. У лі́сі забі́ліло від ди́кого часни́ку. Над на́ми здій-
ма́лося темно́сьне скле́піння не́ба, всмі́халося со́нце, а на
дале́ких вершка́х Карпа́т блискоті́ли ще сніго́ві шапкі́.
(За Франко́м).

Вишукай основні та поширені речення :

Дми́трик ви́скочив з ха́ти. Надво́рі було́ те́пло. При-
гріва́ло со́нечко. Блища́в сні́г. Була́ відлі́га. Із стрі́х

капало. З горбка збігали струмочки талої води. Цвірінькали горобці. Блукали кози. Весняна днина вабила Дмитрика. (За Коцюбінським).

Вішукай основні підмети і присудки :

Летім... Дивлюся, — аж світає,
Край неба палає;
Солов'їко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лані мріють;
Між ярами, над ставами
Вірби зеленіють.
Саді рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа
Розмовляють в полі.

(Т. Шевченко).

Вішукай основні підмети і присудки:

На небі сонце. Серед нив я. Йду. Гладжу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі. Вітер набиває мені вуха шматками звуків, покóшланим шумом. Такий він гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять від нього срібноволоті вівса. Йду далі. Киплять. Тіхо пливé блакитними річками льон. Так тіхо, спокійно в зелених берегах, що хочеться сісти на човен і плисти.

(М. Коцюбінський).

§ 6. Допóвнення до підмета і присудка.

Вішукай основні осередки речення:

Ясне сонце освітіло зéмлю.

Яким словом поширено тут основний підмет?

Яким словом поширений тут основний присудок?

Слова, що ними поширені основні осередки — звуться допóвнення.

Вішукай допóвнення до підмета і присудка та випиши їх :

Гарний день завітав до людей. Чудова погода збудила робітників до праці. В горбді залунали голоси дівчат. Розкішні китиці бузкa розсипають пахощі. На гілках мигтять брилянтами маленькі краплини роси.

Вішукай допóвнення до підмета і присудка :

Великий літак везе людей.

Вишукай основні осередки та назви доповнення :

Невтómні рубачі рубáють дрóва. Стáрший лісник перевіряє роботу. Дóсвідні дроворуби стинають дерева. Лісові мірники вимірюють стóси. Сільські підводи розвóзять галúззя.

Випиши основні осередки й доповнення :

Малій хлопчіна погна́в гúси. Ра́ння роса́ покри́ла траву́. Малій гусі́й заспíва́в пісню. Сі́рі гúси щіпають траві́чку.

Назви різні доповнення !

Молоді дівча́та тіпа́ють коно́плі. Стáрші жі́нкі пряду́ть прядиво. Працьові́та тка́ля тче́ полотно́. Ма́ла Ганну́ся бі́лить рядно́.

§ 7. Складні речення.

Прочитай такé речення :

Мина́ють дні́, мина́ють но́чі, мина́є лі́то.

З яких частин складено це речення ? Як зазначено окремі частини ? Розбері кожну зокре́ма ! Чим подібна одна́ до одної ? Що́ лучи́ть їх між собою́ ?

Такé речення — то́ скла́днє речення́.

Пригля́нься до цьо́го складно́го речення́ та розбері́ його́ на окре́мі частини́:

Сонце за́ходить, го́ри чо́рніють, пта́шечка ти́хне, по́ле ні́міє.

Як збудова́ні тут окре́мі речення́ ? Чим подібна́ їх будо́ва ? Які́ це речення́ ? Що́ сполу́чує їх у ці́ле ?

Така́ цілість зве́сться рíвно́рядно-скла́днє речення́. Чому́ ?

Назви́ декі́лька осіб ! Скажи́ про ко́жну з них яке́сь речення́ ! Сполучи́ ці речення́ при допомóзі : і, та, а ! Напиши́ це нове́ речення́ в зші́тку ! Як назве́ш його́ ?

А тут такé речення́ :

Бо́лото́ чи́пляється́ ко́ліс во́за й ко́ні ле́две поступа́ють уперéд.

Як сполу́чені тут окре́мі речення́ в ці́ле ? Розбері́ їх зокре́ма !

Пригля́нься до цьо́го складно́го речення́ !

По́ дорóзі йшо́в жебра́к, котри́й не мав на со́бі до́брого о́дягу.

Кілько́ окре́мих рече́нь скла́дено тут у ці́ле ? Чим відді́лене одне́ від одного́ ? Розбері́ їх ! Чим різни́ться їх будо́ва ? Котре́ з них виявля́є головну́ думку́, а котре́ її доповню́є ?

Речення, що складається з головного й побічного, звється підрядно-складне.

Розбері такі підрядно-складні речення :

На полі сиділа пташка, яка співала гарно. Над нашим містом летів літак, що недалеко осів. Наші хлопці питалися керманича, що він везе.

Приглянься до цього складного речення :

По городі ходить дівчинка, що недавно відужала.

Про кого говоримо в першому реченні ? Як є тут доповнене перше речення ? Котру частину першого речення доповнено другим ? Котрі речення виявляє головну думку, а котрі побічну. (Котрі надрядне, а котрі підрядне ?)

У складному реченні може бути одне надрядне, а друге підрядне, або побічне.

Прочитай také речення :

На стіні висить малюнок, який з'ясовує замок.

Котрі тут речення надрядне, а котрі підрядне ? Як відділено тут головне речення від побічного ?

Напиши одне рівнорядно-складне речення !

Напиши одне підрядно-складне речення !

Вішуйкай рівнорядно- та підрядно-складні речення і випиши їх у зшитку :

Давнім-давно на Україні стояв хутір, а в тому хуторі проживав козак Данило Чабан із жінкою та дитми.

Хутір цей, де вони жили, такий, що кращого не бажав би собі найбільш вимисливий чоловік.

Дістався він Данилові, перейшовши через руки, Бог зна, кількох прадідів та прабабок ; а звісно ж кожному, що, де оселиться українець з україною, там зараз зацвіте вишневий садочок коло білої хатини, запахнуть усіякі квітки, простелються криві стежечки по степу та гаю та розлягатимуться мелодійні пісні. То можете уявити собі, який то садок був, викоханий стількома поколіннями Чабанів, яка то сила квіток, кілька улюблених куточків і в степу, і в лісі, і на суміжній луці, та яке то багатство пісень !

До того сам Бог умістив цей хутір між степом та лісом, річкою та лукою, горою й долиною. З одного боку степ ховався з очей, безкрай, запашний, покритий хвилями зелени, з другого знімалася до неба гори, то завітчані деревами, м'якенькою травцею, то каменісті й оголені. Прегарна долина, зовсім самотня, без тропи, або дороги, якось щасливо цвіла собі з третього боку, а з четвертого котила води свої річка через луку, в рівень із м'якими берегами, відбиваючи у своїх водах одне небо з його світилами та габу гнучкого комишу.

(М. Вовчок.)

III. СЛОВА.

§ 8. Части́ни мо́ви.

Котрі тут слова́ означають імена́ осіб, або речей ?

Тато, ма́ма, брат і сестра́ — то моя́ рідня́. Живе́ в нас також діду́сь, тато моєї́ ма́ми. Ми ма́ємо власну ха́ту, господа́рство й садо́к. У садо́ку росту́ть я́блуні, гру́ші, сли́ви, порі́чки й а́грест.

Іме́на осіб або́ речей — то іме́нники.

Ви́пишіть іме́нники з чи́танки!

Що ро́блять се́ляни, господа́ні, діти восе́ні?

Восе́ні мо́лота́ть се́ляни вся́ке збі́жжя. На горо́дах господа́ні збира́ють бу́ряки, мо́ркву, копа́ють карто́плю, руба́ють капу́сту. Діти помага́ють у робо́ті. Збира́ють я́блука, зрива́ють гру́шкі. Наполя́х о́рють се́ляни. Вони́ засіва́ють озими́ну.

Ви́пиши іме́нники з цього́ ві́рша :

Коза́чий дім. Круго́м на сті́нах
В суворо́х фа́рбах, в різни́х змі́нах
Орнаменті́чні візеру́нки
І го́рдість да́вньої ска́рбниці,
Списи́, та ша́блі, та рушні́ці —
Славе́тних пра́дідів дару́нки,
Криві́ туре́цькі я́тага́ни
Ще сви́дчать тут про сме́ртні ра́ни,
Що дістава́лися бо́ями, —
І для наща́дків невідо́мих
На збро́ї в ба́тьківськи́х хоро́мах
Крива́вий знак лиши́ли пля́ми.

То кров пролітая на полі
В степу, на морі, на роздолі,
І в Запоріжжі, і в Скutarі,
В нудній осаді, в обороні,
І в одступанні, і в погоні,
І в чорній помсті, і в покорі.

(Г. Чупрінка.)

Випиши іменники з цього оповідання :

І згадується Замфірові, як він восени мусить зібрати тички, підчистити лозу, закопати її в землю. Високо злітає здоровезна сапа, а на місці кущів виростають могилки. Спить зимою виноградна лоза, вкрившись могилками, а навесну треба визволити її, на світ вивести з-під землі, обчистити, на тички підняти... А почнуть кущі бур'яном заростати — знов сапа в роботі, знов мозолі на руках. І то не раз, не двічі... Виноград любить, щоб коло нього ходити. І ходиться коло нього, як коло рідної дитини, і годиться йому, зате ж і звикається до нього, як до близької істоти, з життям котрої зв'язане власне життя, хліб, достаток... І такою дорогою стає тобі отся гнучка рослинка, що вміє віддячити за важку працю, за тверді мозолі...

А порі збирання винограду? — пригадує Замфір. Ну, це вже легка, празникова робота. Ціла родина бере уділ у тій праці. Любо тоді глянути на стиглу прозору ягоду, що ледве стримує солодкий сок у тонкій шкірці. Дорослі з піснями стинають стиглі китяги у коновки та носять до бочки, а весела, замурзана солодким соком дівчора нишпорить попід кущами, вишукує непомічені грона. Рікою ллється солодкий »муст«.

(М. Коцюбінський.)

Слова, що означають дію, — то дієслова.

Випиши дієслова з цього оповідання :

Андрійко село оббіжить — вернеться червоний, сміючись, пустуючи; а цей, гляді, під хатою денєбудь сидітиме: землею пересипається, або зілля всякі вишукує; розкопує щось — хробачка вигребе, або метелика вловить — дивиться, думає... Гукне Андрій, він увесь іздригнеться. А коли то було ляже в садку та цілісінський день і пролежить нерухомо, мов прислухується до чого.

— Що це задумався, сину? — питаю.

— Який це світ великий, нене!

Ще хлоп'ям був, приземком, а всі вже зілля знав і як звється, де й коли процвітає, і яким цвітом; і коли пташки у вірії відлітають і коли прилітають з вірею — усе він тее знав.

— Це йому так Бог дав! — було мені кажуть люди.

— Нехайте його — це йому так Бог дав.

Ото було тіми вечорами довгими осінніми, як уже стомить мене робота, заберу обійко до себе на коліна та почну на добрий розум навчати — як умію, так і навчаю... Розказую їм і про те, і про

дру́ге — толку́юся з німи. Отже, мій Андрійко ху́тко й заскуча́є; так він і ва́риться; о́чі собі тре і позіха́є, і зітха́є.

— Пустіть уже́, ма́мо! — про́ситься. — А ско́ро пусти́ла, чо́го не загада́є! І гомоніть, і пусту́є, по́ки сон ізмо́же. А Васи́лько бу́де хоч цілісіньку ніч ту́ю до́вгу зо мно́ю сидіти, мене́ слуха́ючи та мені в о́чі пильне́сенько дивля́чись.

Поснемо́. Вночі прокине́шся — не спить Васи́лько мій.

(М. Вовчо́к.)

Ви́пиши дієсло́ва з чи́танки!

Ви́пиши всі прикме́ти стола́, крісла, ла́вки, стіни́, о́браза, табли́ці, Іва́ся, това́ришки, вікна́, по́ля!

Пита́йся за п р и к м е т н и к а м и: який, яка́, яке́!

Що таке́ прикме́тники?

Ви́пиши прикме́тники з цьо́го оповіда́ння:

Зелéний ліс простяга́ється за широ́ким Дні́стром. Тут видні́є висо́кий за́мок з га́рною ве́жею, що ко́лись був найпевні́шим за́хистом пе́ред ди́кими орда́ми. Зві́дси йшо́в та́йний хідни́к попід Дні́сте́р.

Ви́пиши прикме́тники!

Спо́кій.

В бі́лу намі́тку хтось зе́млю пові́в —

Хтось соромлі́вий,

В бі́лу намі́тку з пречи́стих сні́гів,

В ду́му спо́кійну без ру́ху, без слі́в.

Чи́стий, святи́й, терпелі́вий...

Ра́нком імлі́стим прозо́рий, блі́дий

Прі́вид журлі́вий

В срі́бнім тума́ні варту́є сумни́й,

В бі́лій мо́літві порі́нув свої́й —

Чи́стий, святи́й, соромлі́вий...

(С. Черкасе́нко.)

Ви́пиши прикме́тники:

Андрі́йко був у ме́не повнові́дий, ясно́бкий; весéлий був хло́пчик, жва́вий. Було́ за де́нь до́бре мені впече́ться сво́єю пу́сто́тою, а ще лу́чше розва́жить. І посварі́юсь, і поці́люю його́. Він був старше́нький.

А що вже Васи́лько — ти́хий, сумі́рний, і в ха́ті не чу́ти, і на дво́рі не ві́дно. Був якийсь задумлі́вий зма́лку.

(М. Вовчо́к.)

Віпиши ступеньовані прикметники з читанки.

Напиші у вищому (найвищому) ступені такі прикметники: гáрний, білий, чо́рний, сла́вний, до́брий, висо́кий, низький! Напиші два ступеньовані прикметники!

Котрі слова́ означають число́?

Гриць посадив у горóді два́дцять дво́е дере́в. Було тут чо́тири гру́ші, сім слив і одина́дцять я́блунь. Також Миха́йло посадив кілька́десят дере́в. Самі́х я́блунь є в ньо́го со́рок дві, а чере́шенъ вісім.

Як зве́мо слова́, що означають число́?

Віпиши числі́вники з читанки.

Ви́беріть із цьо́го оповіда́ння відмі́нні ча́стини мо́ви:

Дніпро́ то найбі́льша ріка́ України. Над Дніпро́м ле́жить вели́ке та га́рне місто́ Ки́їв. Зда́вна було́ воно́ сла́вне манасти́рями, що були́ осере́дком осві́ти. На бе́резі Дні́пра, неда́леко Ка́нева, є моги́ла Тара́са Шевче́нка.

Віпишіть з кни́жки відмі́нні ча́стини мо́ви!

Напиші́ десять іме́нників!

Напиші́ десять прикме́тників!

Напиші́ п'ять числі́вників і п'ять дієслі́в!

§ 9. Прислі́вники.

Ви́шукай прикме́тники між ці́ми ча́стинами мо́ви! Як їх пізна́еш?

Га́рний день. Висо́кий дуб. До́брий хлопчи́на. Га́рна кни́жка. Весéла пі́сня. Сі́не мо́ре. Чи́сте писа́ння.

Чим різня́ться від прикме́тників такі слова́:

висо́ко, га́рно, га́рчє, вéсело, чи́сто, ти́хо...?

Як пита́єшся за прикме́тниками, а як за ці́ми слова́ми?

Прикме́тники відмі́няються, а ці слова́ не-відмі́нні. То прислі́вники. Вони́ відповіда́ють на пита́ння: як.

Ви́шукай прислі́вники в такі́х рече́ннях:

Оре́л зня́вся висо́ко. Лове́ць ціля́в докла́дно. Рушні́ця ба́хнула грі́мко.

Прочитай такі речення :

Скрізь кипіть робота. Ліворуч пливé річка. Праворуч ведé дорóга. Всюди хóдять робітників.

Котрі слова́ відповідають тут на пита́ння : де ?

То також прислівники.

Віпиши слова́, що відповідають на пита́ння : коли !

Нині тут завізно. Вчóра бу́ло ме́нше люде́й у млині. Тепéр ве́рнемося додóму з пше́ницею. За́втра приве́земо її зно́ву.

Слова́, що відповідають на пита́ння : коли — то прислівники.

На які пита́ння відповідають прислівники ?

Напиши́ п'ять рече́нь з прислівниками : га́рно, ду́же, ча́сто, тоді, всю́ди, повóлі, увéчорі, ви́соко, де́коли, за́втра, до́ма.

Вішукай прислівники :

Сьогóдні га́рно. Вчóра бу́ло гарні́ше. Ми ході́ли на прохі́д да́леко за ліс. Там найга́рніше. Кругóм побáчиш квіткі́ та ку́щі. Як лю́бо й ве́село бу́ло нам! Веселі́ше вже хіба́ ніде́ не бу́де.

Куди́ ти зайшо́в? Тут те́мно зóвсім. Ще темні́ше, як у гу́щавині. Мо́же тут сиді́ть якийсь хижа́к? А там найтемні́ше.

Вішукай прислівники :

Надво́рі бу́ло те́мно і в ха́ті ста́ло ті́хо - ті́хо. На-ра́з хтось посту́кав у ха́тне віко́нце. Ста́лося це так несподі́вано, що зра́зу ніхто́ не ві́рив сам собі́. Але стукну́ло вдру́ге, і ще раз, і чу́ти бу́ло ві́разно, я́сно, го́лосно.

Госпо́дар підві́вся зі сво́го місця́ і пішо́в відчи́няти двéрі; його́ го́сті та прияте́лі смокта́ли безпе́чно, як пе́рше, лю́льки.

Порівняй ці прислівники, одні з óдними :

те́мно,	темні́ше,	найте́мніше,
ве́село,	веселі́ше,	найвеселі́ше

Що діється тут з прислівниками ?

Кі́лько є ступе́нів у прислі́внику? Які вони́?

чорно	чорніше	найчорніше
біло	біліше	найбіліше
дівго	дівше	найдівше
коротко	коротше	найкоротше

Напиші вищий ступінь до таких прислівників :

зелено, мудро, тихо, голосно, ясно, ярко.

Напиші найвищий ступінь до згаданих прислівників !

§ 10. Займенники.

Порівняй такі речення :

Жайворонок співає.

Жайворонок знявся вгору.

У другому реченні заступі слово жайворонок — словом він.

Що це за частина мови : жайворонок ? Яку частину мови заступає слово : він ? Він — то з а й м е н н и к, бо стоїть замість іменника.

Чим заступлені іменники в підкреслених реченнях ?

Мати добра. Вона дбає за родину.

Дитя сміється. Він веселе.

Гості приїхали. Вони співають.

Випиши займенники з цих речень ! Питайся за ними : хто, кого, кому, ким, у кім ?

(Батько) Він добрий. Його (батька) треба слухати. Йому (батькові) помагають діти. Ним (батьком) тішимося. В нім (батькові) вся наша надія.

(Катря) Вона пішла до міста. З нею (Катрею) пішла сестра. А тут прийшли до неї (Катрі) гості. Хіба посилати по неї (Катрю) ?

Котрі тут слова виступають замість іменників ? Питайся за ними, як за іменниками : хто, кого, ким, у кому.

Вчора сидів я (Кость) дома. Несподівано застукав хтось (особа) до дверей. — Хто там ? — питаю.

— Я — відповідає якась особа.

— Не знаю тебе (особи) — кажу.

— Я — Маруся.

Це „я“ — то була моя сестра. Вона (хто?) приїхала зда́леку. Давно́ в нас не була. Я (хто?) відчині́в їй (кому?) дві́рі. Вона́ ввійшла́ зі слова́ми:

— Ти мене́ не пізна́єш? Тобі́ (Костеві) тре́ба пред-
ставля́тись? Потому́ почала́ мені́ прига́дувати події́
з-перед кілько́х літ. Ми (хто?) розбала́кались. Сон не
бра́вся нас. Нам хоті́лося зра́зу про все зна́ти. Ми почали́
собі́ (кому?) прига́дувати да́вне й не могли́ натішитись
собо́ю (ким?). Я розка́зував про се́бе, а вона́ переби-
вала́ мені́.

Я, ти, він, собі́, себе́, ми, ви, вони́ — то і́менникóві за-
йме́нники.

Прочита́й такі́ рече́ння :

Хлопець учи́ться. Цей до́бре вчи́ться. Котри́й? Цей!
Тут сиди́ть Ганну́ся. Ця́ все тихе́нько сиди́ть. Та не є та-
ка́. Тако́ї до́брої зо свічко́ю не зна́йдеш. Ці́й тре́ба по-
могти́. Яка́ вона́? Пі́льна і слухня́на. Веселе́ дитятко́
яке́сь сме́шне та непосидю́че. Чи́є воно́? На́шої сусі́дки.
На́ші сусі́ди — то до́брі лю́ди.

Що заступа́ють ці́ слова́ : цей, той, та́кий, який, на́ш ?

Які́ то части́ни мо́ви : цей, ця, це, ці́ ; той, та, те, котри́й, який,
чий, та́кий, на́ш, ваш...? Порівня́й їх з прикме́тниками (котри́й,
котра́, котре́, котро́го, котро́ї..., та : до́брый, до́бра, до́бре, до́брого,
до́брої...) !

Що помі́тив ти ? Чим вони́ поді́бні між собо́ю ?

Ви́пиши займе́нники з цих рече́нь :

З цьо́го бо́ку села́ є на́ша шко́ла, а ва́ша з то́го бо́ку.
Цей бі́к не та́кий, як той. Із цьо́го хло́пця бу́дуть лю́ди.
Того́ найлі́пшого тре́ба післа́ти до на́шої сере́дньої
шко́ли. З ці́єї шко́ли вийшов оди́н сла́вний тепе́р маля́р.
У ти́й шко́лі ви́ховались ва́ші славе́тні громадя́ни.

За́йма́нники, поді́бні відмі́ною до прик-
ме́тників, назива́ються прикме́тникóві за-
йма́нники.

Ви́шукай у чи́танці прикметникóві́ займа́нники !

Ви́пиши з цьо́го ро́зділу займа́нники та означа́й, котрі́ з них іме́н-
никóві, котрі́ прикметникóві !

— Де Василь? — У школі нема його. (Василя). Він занедужав колись. Кого нема ще тут? — Ярини. — Кого ще? Нікого більше! — Хто там вибив вікно? — Ніхто з наших учнів. — То якийсь чужий. Ми його не бачили тоді. Догадуюмось, що це котрийсь із цих сусідів. — Котрих? — Тих, що тут живуть коло нас.

§ 11. Приймénники.

Вішукай тут імénники й дієслова:

Ів́ан ви́вчився на адво́ката. У́чень спромі́гся на відва́гу.

Яким словом зв'язане тут дієслово з імénниками? Чи воно змінюється?

На — то приймénник.

Пригляньмося іншим приймénникам:

Він дба́є за шко́лу. На́стя пішла́ по хлі́б. Бра́т іде́ з сестро́ю. Хло́пець говори́в за вчи́телем. Іва́сь відізва́вся до дядька. Гри́ць ути́к від пса.

Котрі тут слова стоять при імénниках?

Напиши́ п'ять ре́чень з приймénниками! (Над, під, в, з, по, до, при, від...) Віпиши з читанки приймénники! Чи приймénники змінюються?

Вішукай приймénники в цьому розділі:

Васи́лько при́їхав зо мно́ю до шко́ли. З ним бу́ло мені до́бре товари́шувати. Від ньо́го дістава́в я кни́жки чи́тати.

При чім стоять тут приймénники?

§ 12. Ві́гуки.

В лісі порозходилися хлопці в різні боки. Вони почали кликати: гей, гоп, гей, гоп! На їх оклики не відповідав ніхто. Тоді напав на них страх. Вони ще дужче кричали: ой, пробі, рятуйте!

Як кликали хлопці? Якими окликами послуговуються люди?

Як люди кричать на сполох? Яких окликів уживають у зворушенні, яких у радості? Як кричать з болю, жаху, гніву? Як кличемо коні, пси, телята, корови?

Такі невідмінні слова: ой, ай, ех, гей, гоп, ну, нумо, косю, на-на, тютю, мале-мале — то вігукі.

Напиши п'ять вігуків !

Напиши речення з вігуками !

§ 13. Сполучники.

Чим сполучені тут слова між собою ?

Бузько́ й жа́би. Чолові́к і жі́нка. Ба́тьки́ та ді́ти. Ма́лий, а розу́мний. До́брий, але нездо́ровий. А́ні пога́ний, а́ні га́рний. Чи так, чи іна́кше. Або́ тут, або́ там...

І, й, та, та й, тож, або́, а, але́, аж, чи - чи, ні - ні, а бо́ - а бо́... — то сполучники.

Напиши два речення зі сполучниками !

Вішукай у цьому оповіданні сполучники !

Віорав чоловік поле. Посіяв на полі льон і заскорбдив його́. Віріс сла́вний льон. Кві́т гарне́сенький, а тонкий, немов крильця в му́хи, або́ й то́нший. Со́нечко сві́тило на ньо́го тепле́нко, хма́рка кропи́ла його́ до́щиком, а льо́нові бу́ло від то́го так лю́бо, як от ча́сом дити́ні. коли́ ма́ти вмі́є її та поцілу́є. Ох, який розкі́шний був льон! Аж тут глянь! Надійшла́ бу́ря. Гур, гур! Бли́сь, бли́сь! Ой, ли́шенько льо́нові.

Випиши з читанки невідмінні частини мови та назви їх !

§ 14. Частки.

Же, ж, б, бо, но, то, не, ні...

Невідмінні частини мови, що підсилюють, або заперечують інші слова — звуться частками.

Ах, скільки струн в душі дзвенить !

Ах, скільки срібних мрій літає !

В які слова людські їх влитъ ?!

Ні, слів людських для них немає...

Вони ж так прагнуть в слові житъ...

(О. Олесь.)

Вішукай частки !

Ні пером не списати, ні словом не сказати тієї несподіваної красі, якою до вас усміхалася долина.

(Панас Мирний)

Х а й ж е ті ворогі поніміють скоріш,
Наша ж мова сія щогодини ясніш! (В. Самійленко)

Деякі частки злилися із словами, що до них належать: ся, сь, му, мемо, аби, будь, небудь, де, що...

Випишіть невідмінні частини мови:

Колись то давнó, іще до татарського лихоліття, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зүзднів на око, то вже й йогó; і кохавсь він у полюванні. Отóж раз поїхав той князь на полювання, та й одбився у пущі од своєї челяді. Їде та їде пущею, коли ж дивиться, аж на лощині пасеться стадо тóрів.

— А що ж то, дідуню, за тóри? — спиталася Орися.

— То, моя кришко, булі дикі бики з золотими рогами; тепер уже їх нідé не зүдриш. Бачить князь тих тóрів; тільки не дивується на їх золотії роги, а дивується, що при них стоїть дівчина, така, що всю пущу красою освітила. Поскóчив він до неї; а від неї так сьє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь, і про те, що заблудив у пущі: вхопила йогó за серце та чудовна краса.

(П. Куліш.)

§ 15. В́никнення відміни.

Прочита́й такі речення :

Наші голуби́ сидять на даху́. Дай голуба́м їсти! Пильну́й голубі́в! Голуба́ми вкрито́ ціла стрі́ха. Цим го́лубом ти́шуся. За го́лубом ле́тить я́струб. З го́луба залиши́лося лиш пі́р'я. Нема́ го́луба.

Випиши підкреслені іменники, одні поруч одних! Приглянься їм! Котра́ їх части́на незмі́нна?

Го́луб то пенё́ іме́нника. До ньогó до́дано за́кінчення. Так повста́ла відмі́на цьогó іме́н-

ника. Додай закінчення до пнів: дід, лис, горód! Що станеться з цими словами?

Приглянься цим реченням :

Ріба живé в воді. Люди їдять рибу. Рібою можна наїстися. На рібі лусká. У ставу багáто риб. Рібам трéба воді.

Котрий імéнник тут повторяється? Випиши наведéні його фóрми! Зазначи незмíнну його частину, абó пень! Випиши закінчення, що виступають у цих фóрмах!

Додай ці закінчення до інших слів: жаб, губ, хат, сил! Випиш нові фóрми цих слів! (По кілька прикладів.)

Що сталося з цими словами?

Приглянься цим реченням :

Слáвне нáше діло. Помага́йте нáшому ділу. По діл á х пізнáти лю́дину. Захо́плююсь діл á м и нáших слáвних мистців.

Котра́ части́на підкрéслених слів не відміняється? Відділи закінчення від пнів та додай їх до інших слів: тіл, дерев, варів! Що станеться з цими імéнниками?

Як у дере́ві є пень, з якого вироста́ють гілкі, так у відмінних части́нах мо́ви є пень, до якого додаемо́ закінчення. Такі закінчення зміняють фóрму слова.

Напиши́ пні́ таких імéнників: робо́та, робо́тою; залізо, залізо́м; коро́п, коро́пами; пи́сарем, пи́сарі; стіна́, стіно́ю; джерелó, дже́релами; робо́тниць, робо́тні́ці, робо́тні́цями; зозу́ля, зозу́ль!

Означі́ пень прикме́тників :

до́брый, до́брого, до́бра, до́брої, до́брых...
га́рної, га́рних, га́рним...
жо́втий, жо́вта, жо́вте, жо́вті...
широ́кий, широ́ка, широ́ке, широ́ких...
ни́зький, ни́зького́, ни́зькому́...
си́ній, си́ня, си́не, си́нього, си́ньої, си́ньому...
лі́тнього, лі́тньому, лі́тня...

Означі́ пень займе́нників :

який, якого́, якому́...
котрий, котра́, котре́...
наш, на́ша, на́ше, на́ші, на́шого...

Де є пень цих числі́вників :

два, дво́х, двома́, дво́м?

Де є пень цих дієслів ?

беру́, берéш, беремо́, беру́ть...
пасу́, пасéш, па́сти, пас...
пишу́, пі́шеш, пі́шуть...
кажу́, ка́жеш, ка́жемо...

Який є пень до форм :

коня́, ко́ням, ко́ні ?

Пригляньмося іншим фо́рмам того́ слова : кінь, кіньми !
Що ста́лося з цим о у пні *конь*-?

Який є пень до форм :

столá, столі́, столáми ?

Що ста́лося з цим о у такі́й фо́рмі : сті́л ?

Який є пень до цих форм :

дорóга, дорóги, дорóгою ?

Що ста́лося з о у такі́й фо́рмі : дорі́г ?

Який пень ма́ють ці фо́рми дієсло́ва :

рі́жу, рі́жеш, рі́жуть...?

Який пень ма́ють ці фо́рми :

рі́зати, рі́зав, рі́зали...?

(пишу́, пі́шеш ; але́ : писáв, писáла, писáти...)

Де́які слова́ ма́ють у відміні кілька пнів.

§ 16. Як відміняється іме́нник.

Прочита́й такі́ рече́ння :

Із ха́ти вийшов су́сід. Він не пізна́в су́сідá. Дóвга недóга зміни́ла су́сідá. Су́сидові помага́ють ходи́ти по горóді. Ой, сусі́де, який ти ще безси́лий! За су́сідом пішли́ діти. На су́сиді са́ма шкі́ра й ко́сті. На́ші су́сиди пої́хали в по́ле. Від су́сидів не відгорóджуйся на по́стійне. На́шим су́си́дам щасті́ть. Дóбрих су́сидів трéба шанува́ти. Ой, сусі́ди! З су́си́дами живі́ть у зго́ді! В су́си́дах на́ша майбу́тність.

Випиши різні фо́рми іме́нника : су́сід. Відділи́ його́ пень і закінчення. Як поста́ли різні фо́рми цієї відміни ?

Упорядкуй форми іменника сусід ось так :

	Однина :	Множина :
1. Хто є ?	сусід	сусіди
2. Кого нема ?	сусіда	сусідів
3. Кому помагаю ?	сусідові	сусідам
4. Кого бачу ?	сусіда	сусідів
5. Кличу : гей !	сусіде	сусіди
6. Ким тішусь ?	сусідом	сусідами
7. На кому (кім) є ?	на сусіді	на сусідах

1. На питання : хто є ? відповідає називний відмінок (називає особи та речі).

2. На питання : кого нема ? відповідає родовий відмінок (з чийого роду).

3. На питання : кому даю ? відповідає давальний відмінок.

4. На питання : кого знаходжу ? відповідає знахідний відмінок.

5. На клич : гей ! відповідає кличний відмінок.

6. На питання : ким орудую ? відповідає орудний відмінок.

7. На питання : в кому (кім) ? відповідає місцевий відмінок.

Випиши з цих речень різні форми того самого іменника :

В горбді розрісся розкішний гарбуз. Не бачу гарбуза. Пригляньмося гарбузові! Хто бачив гарбуз (а)? Ой, гарбузе, яке в тебе огудиння! За гарбузом не відко квасоль. На гарбузі плямкі. Тут усюди гарбузі. Від гарбузів аж жовто. Приглядаюся гарбузам. Бачу гарбузі. Ой, гарбузі! Такими гарбузами позакладали ціле подвір'я. В гарбузах є зернятка.

Питайся за формами цього іменника : що є, чого нема, чому приглядаєшся, що бачиш, чим тішишся, на чому (чім) є ?

За особами питаємося : хто є, кого нема, кому даю, кого бачу, ким тішуся, у кому є ?

За речами питаємося : що є, чого нема, чому даю, що бачу, чим тішуся, на чому є ?

Випиши форми іменників жіночого роду :

За селом є велика ріка. Ходімо купатися до ріки! В ріці є гарне плесо. Над рікою чудовий зарінок. Ось уже лози; за лозами охаба. Від охаби недалєко до обох рік. Здалеку чути рахкіт жаб на охабі. Дивіться на ріку. Ой, ріко, яка ти широка! В ріках багато риб. Рібами

жівляться мешканці прибережних сіл. На цих охабах жабам рай. Ох, жабі!

Випиши форми середнього роду :

На краю лісу росте високе дерево. На дереві великі гілузі. З дерева спадає жовте листя. Листям покрита вже земля. Глянь на дерево! Ой, високе дерево! Якé ти чудове! Тут безліч гарних дерев. Там нижчі дерева. Пригляньмося цим деревам! На них повно зеленого листя. Ще час спадати листю! За деревами видніє кружок сонця на заході. Воно немов ховається в деревах.

Кілько відмінків має іменник ? Кілько чисел має іменник ? Кілько родів має іменник ?

Позначі назви різних відмінків у цьому віршику :

І досі сніться: під горою,	Під чим?
Між вербами, та над водою	Між чим? Над чим?
Біленька хаточка; сидить	Що?
Неначе й досі сівий дід	Хто?
Коло хатиночки і бавить	
Хорошее та кучеряве	Що бавить?
Своє маленьке внуча.	Із чого?
Ось вийшла з хати	Хто?
Веселая, сміючись, мати,	Кого? Що?
Цілує діда і дитя —	
Аж трічі весело цілує.	На що?
Прийма на руки, і годує,	
І спать несе; старий читає	Крізь що? Що сіяє!
Перехрестившись: Отчеша...	Що?
Крізь верби сонечко сіяє	В що?
І тихо гасне... День погас	
І все спочило. Сівий в хату	
І сам пішов одпочивати...	

(Тарас Шевченко.)

Випиши з цього віршика іменники у множині! Зазначі їх відмінки!

Випиши із читанки іменники в однині та подай їх відмінки!

Вішукай у книжці приклади на орудний, знахідний відмінок обох чисел (родовий, місцевий)!

§ 17. Як відміняється прикметник.

Вішукай тут прикметники та приглянься їх відміні :

Зда́леку чорні́є гу́стий ліс. Нема́ там до́брого гриба́. Ми йдемо́ туди́ лиш задля́ га́рного прохóду. На́шому весéлому на́строєві това́ришить га́рна пісня. „Ой, ти дубóчку кучеря́вий...“ — луна́є по зеле́ному лісі. За те́мним лісом ба́чимо зеле́ний гай. Там висóкі дуби́. Ах! Скільки там щі́рих гри́бів! Підхо́димо б́ли́жче та зби́раємо вели́кі коза́рі. По́тім сіда́ємо під розло́гими ку́щами. В зеле́них гаях ќра́ще, ніж у ліса́х. На́шим весéлим ви́гукам нема́ тут стрі́му.

За селóм пливе́ б́и́стра річка. Ї́ї береги́ покриті́ зеле́ною траво́ю. До простóрої лева́ди припира́є сі́ре по́ле. Ми йдемо́ вузе́нькою сте́жкою попри́ білу доро́гу, що раз-у-раз хова́ється в золоті́й пше́ниці. Га́рна пого́да дода́є прина́ди на́шій весéлій прогуля́нці. Хтось зата́гнув пі́сню: „Ой, ве́рбо кучеря́ва!“ Там зда́леку пиша́ються га́рні кві́тки. Ми ќидаємось до си́ніх незабу́дьок. Ро́бимо з них га́рні ќи́тиці. Дамó їх на́шим любим ма́терям. Любу́ємося чудóвими ба́рвами піль́них кві́ток. На зеле́них н́ивах пиша́ються їх різноба́рвні голо́вки.

Висóке де́рево росте́ в на́шому саду́. У вас нема́ тако́го висóкого де́рева. Вчо́ра зрі́зали розкі́шне де́рево. Любу́юсь, бува́ло, га́рним ви́дом. На висóкому стóвбурі́ було́ бага́то гні́зд. Тут скрі́зь висóкі ку́щі. Там по́вно стру́нких бері́з. Висóким і крі́сла́тим дере́вам трéба вели́кого місця́. Наш ху́тір о́бріс вели́кими дере́вами. На висóких дере́вах бага́то гі́лля.

Прикметники ма́ють різні фо́рми. Які? Прикметники пого́джуються з іме́нниками в числі́, роді́ й відмінку. Скільки відмінків ма́ють прикметники? Ви́числи їх! Вішукай різні відмінки прикметників у наведених рече́ннях та зазначі́ їх по́руч рече́нь!

Дода́й прикметники до іме́нників у таких рече́ннях :

Сьогóдні в нас порáнок. Співáтимемо пі́сні. Іва́сь прочита́є тві́р Богда́на Лепко́го. Ма́єте слуха́льця? Конце́рт надамо́ на радіостáції.

Кілько́ чи́сел ма́ють прикметники? Назви́ роди́ прикметників!

Випиши з читанки прикметники в однині! Заміни їх на прикметники у множині!

Вишукай пень і закінчення одного з наведених прикметників!

Вибери із цих оповідань прикметники та позначі їх відмінки й числа (роди)!

Перед заходом сонця в літню пору вийшли ми за село. Перед нами простягались широкі простори житніх піль. Від східного боку межували ниви сусіднього, достатнього хутора. Від західного видніли поля новітнього хазяйства. Вже наближалась вечірня година. Сонце тонуло в безодньому просторі. Ще поблискувало останніми променями. Ще золотіло на прощання верхі самотніх гір на обрії. Відмежовувались від них сині обриси верховін. То був величний малюнок природи.

Новітнє життя — це справжня машина. У фабриках останні влаштування зайняли місце людини. Колись тут людина товклася від ранніх годин до пізньої ночі. Тепер заступає її скрізь машина. На землі немає вже мабуть куточка, де б не станула ще нога новітньої людини. У верхніх просторах літають літаки й повітроплави із сміливими подорожніми.

Випиши з наведених оповідань прикметники, що мають у називному закінченні: -ий, -а, -е (-ій, -я, -е)!

Випиши із цих речень ступеньовані прикметники:

Якось восені були теплі дні, ще тепліші від літніх. Вода в річці нагрілася від гарячих променів сонця й була ще гарячіша, ніж у серпні. Ми пішли купатися. Кость шукав найглибшого місця, а я вибрав собі мілкіше плесо. Незабаром почались веселі вигукування та крики товаришів, що купалися по той бік у глибокій річці. Вони були веселіші й пустіші, ніж ми. Але нараз залунав страшний крик. Один з найкращих хлопців тону в глибокій воді. Ми вірятували його, однак з того часу я вже не купався з ними.

На основі наведеного оповідання напиші, в чому погódжується ступеньований прикметник із своїм іменником.

Напиші один із ступеньованих прикметників у різних формах та знайди його пень і закінчення! Порівняй одні з одними форми різних ступенів! Як ступенюються прикметники? Напиші вищий і найвищий ступінь до прикметників у читанці.

С т у п е н ь о в а н и й п р и к м е т н и к відміняється так, як звичайний.

§ 18. Як відміняється займєнник.

Приглянься займєнникам !

Я щаслива. Менє не забули. Хоч докоряють мені, а протє підуть за мною. Бачили менє й не пізналися на мені. Ми розпрощались. Нас не запримітили та не відповіли нам. Нами зацікавились і побачили в нас добрò.

Як відміняється тут займєнник : *я* ? Встав у тих самих рєчєннях займєнник : *ти* в рíзних фòрмах ! Встав : *вiн (вона́, вонó)* !

Займєнники : *я, ти* відміняються за відмінками й чíслами. *Вiн, вона́, вонó* відміняється за відмінками, чíслами й рòдами.

Випиши займєнники із цих рєчєнь :

Подивíся в дзєркало ! Побáчиш себе ! Тодí не бóдеш дóже пишáтися собóю ! Не зна́йдеш у сòбі нiчòго надзвичáйного. Трєба сòбі це сказáти !

Як відміняється цей займєнник ?

Випиши займєнники з цьòго рòзділу :

Хто це зробíв ?	Нiхтó з нас.
У кóго є моя кнiжка ?	У мєне. (В нiкóго)
Комú її вiддасí ?	Тобí. (Нiкóму)
Когó ти бáчив ?	Йогó. (Нiкóго)
З ким хóдиш ?	З ним. (З нiкiм, нi з ким)
На кóму не пізна́вся ти ?	На ньóму. (На нiкóму)

Що тут є ? Чогó нема́ ? Чомú приглядáєшся ? Що бáчиш ? Чим захóплюєшся ? В чóму рiч ?

Займєнники : *хто, що* відміняються тiльки за відмінками однинí. Подiбно відміняються займєнники : нiхтó, нiщó.

Складí рєчєння до займєнників : хтось, щось ; абiхто, дєщо, хто-нєбудь, щонєбудь, щобóдь, нiхтó, нiщó !

Випиши з цьòго рòзділу займєнники та приглянься їх вiдминi !

Тут живє той багатiр (та осóба, те хлоп'я́).

Нема́ дóма тогó багатиря́ (тiєi осóби, тогó хлоп'яти).

Докоряють томú багатирєви́ (тiй осóбi, томú хлоп'яти).

Провiдали тогó багатиря́ (ту осóбу, те хлоп'я́).

Пiдемо з тим багатирєм (тою осóбою, тим хлоп'ям).

На тiм багатирí (на тiй осóбi, на тому хлоп'яти) гáрний óдяг.

Прийшли ті багатирі (ті особи, хлоп'ята). Від тих багатирів (осіб, хлоп'ят) не вчіся! Тим багатирям (особам, хлоп'ятам) додають іще грошей. Бачили тих багатирів (тих хлоп'ят)? Тими багатирями (особами, хлоп'ятами) погбрджують. На тих багатирях (особах, хлоп'ятах) гáрний б́дяг.

Порівняй відміну займ́енників : той, та, те — з відміною прикметників ! Як назива́ємо ці займ́енники ?

Ви́бери з цього опові́дання прикметнико́ві займ́енники (мій, твій, наш, ваш, їхній, свій) у різних фо́рмах та пригля́нься їх відмі́ні !

Мо́є рідне се́ло не вели́ке. Там се́ред ньо́го є мо́я ха́та, де живу́ть мої ба́тькі. Від мо́го се́ла не́дале́ко мі́сто. В на́шому мі́сті є га́рні ка́м'яни́ці. В мо́ім го́роді є ши́рокі стежкі́. За на́шим го́родом є став. А що є за тво́ім?

Ваш кві́тник га́рний. У на́шому не́ма́ таких кві́ток, як у ва́шому. На́шому кві́тнику́ві тре́ба все додава́ти чо́рної зе́млі і гно́ю. Ва́шими кві́тками мо́жна б на́повни́ти найкращі́ на́ші теплі́ці. Хто хо́дить ко́ло їх кві́ток?

Тут живу́ть ми́щани. У них є са́док. Їх я́блуні са́мі до́рідні. На́ші гру́ші загра́нчні. З їхнього са́дка садовина́ йде́ на ви́ста́ву. Аж лю́бо гля́нути на їх дере́ва!

Укла́ди ре́чення до різних фо́рм займ́енника : цей !

§ 19. Відмі́на кількі́сних числі́вників.

Напи́ши́ ці́фрами числі́вники !

Оди́н, п'ять, де́в'ять, одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п'ятна́дцять, ші́стна́дцять, сі́мна́дцять, ві́сімна́дцять, дев'ятна́дцять, два́дцять, два́дцять оди́н, два́дцять п'ять, три́дцять де́в'ять, со́рок, п'ятдеся́т, п'ятдеся́т п'ять, ші́стдеся́т, сі́мдеся́т, ві́сімдеся́т, дев'ятдеся́т п'ять, сто, сто оди́н, сто п'ятдеся́т п'ять, сто ші́стдеся́т де́в'ять, дві́сті со́рок сі́м, три́ста, чо́тири́ста, п'ятсо́т, ші́стсо́т, сі́мсо́т, ві́сімсо́т, дев'ятсо́т, ти́сяча п'ятсо́т три́дцять де́в'ять, дві́ ти́сячі, три́ ти́сячі, чо́тири́ ти́сячі, п'ять ти́сяч, ші́сть ти́сяч, сто ти́сяч, дві́сті ти́сяч, міліо́н, два міліо́ни, п'ять міліо́нів.

Чо́му зве́мо їх кількі́сними числі́вника́ми ?

Прочитай такé :

Тут нема́ одного́ учня. Там нема́ одної́ (однієї́) учениці. Дай мені́ одному́! Дай мені́ одній! Я бачив одну́ серну́. Займа́ємося одним́ пита́нням, одно́ю ро́зв'язкою. В цьому́ одному́ нема́ ладу́. Живе́ в одній кімнаті́, в одному́ до́мі. Тут не було́ двох хло́пців. В цій кімнаті́ не було́ трьох образів. Поможи́ двом (трьом, чотирьом, п'ятьом, шістьом) товариша́м. Жури́ся двома́ (трьома́, чотирма́, п'ятьма́, шістьма́, сімома́) діла́ми! На двох, трьох, чотирьох, п'ятьох, п'ятнадцятьох, двадцятьох товариша́х.

Як відміняється : один, одна, одне? Вішукай пень цього́ числівника на основі цих форм : одного́, одним, одній...! Які закінчення прибира́є цей числівник у різних фо́рмах? Порівняй їх закінчення із закінченнями займе́нника : той!

Випиши з вищенаведених ре́чень інші кількісні числівники! Напиши пень і закінчення цих форм : чоти́ри, чотирьох!

Відповіж кількісними числівниками :

Скільки́ учнів (учениць) є в ва́шій класі́?

Скільки́ учнів (учениць) є в ни́жчій класі́?

Скільки́ днів трива́ють святко́ві фе́рії?

Прирівняй одне́ до одного́ ці́ ре́чення :

Я був там о́дін. (Скільки́ було́?)

Я був там пе́рший. (Котрий́ з ряду́?)

Що означа́є тут пе́рший числі́вник?

Що означа́є drúгий?

Ви́бери з цих ре́чень порядко́ві числі́вники!

Я був там пе́рший. Миха́сь був drúгий. Васи́ль був тре́тій. Ганну́ся прийшла́ четве́рта з ряду́. Анті́н був п'я́тий. Іва́н шобсти́й. Кость був сьо́мий. Ма́рта во́сьма. Так поста́в ці́лий ряд школя́рів, що тисну́лися до буди́нку кина́. Сього́дні мав відбу́тися одина́дцятий пора́нок для шко́льної мо́лоді.

Пе́рший, drúгий, дев'я́тий, деся́тий, двана́дцятий, п'ятна́дцятий, двадця́тий, двадця́тий пе́рший і два́дцять пе́рший, три́дцятий, соро́ковий, п'ятдеся́тий, ші́стдеся́тий, со́тий, двосо́тий, трисо́тий, стопе́рший, сто два́дцять сьо́мий, ти́сячний, двоти́сячний, ти́сяча сі́мсот п'ятдеся́т тре́тій... міліо́новий — то по́рядко́ві числі́вники. Коли́ порядко́ві числі́вники переда́ємо на письмі́ чи́слами, то да́ємо після́ них кра́пку.

Порівняй форми порядкового числівника з формами прикметника !

Вчора я виголосив „Гамалію“ на концерті Шевченка. Це був мій перший удатний виступ на шкільному святі. Другого такого гарного не знаю. Після останньої сьомої проби надійшла нарешті та вичікувана п'ятнадцята година. Гостей зібралось багато; між ними перша була моя добра бабуся.

Порядковий числівник відмінюється так, як прикметник.

§ 20. Відміна дієслова.

Випиши дієслова та подай їх часи !

Вечоріє. Сонце ховається за скелі. Ось і місяць вийшов із-за хмар. Бude гарна ніч. Незабаром почуємо соловейка. До пізньої ночі слухатимемо його співу. Буду сидіти на прізвбі під хатою. Батько вже вийшов у садок. Він теж відпочиває по праці.

Як гарно цвітуть квітки на леваді! Недавно ще була тут сіра земля, а сьогодні зеленіє травичка й пахнуть квітки. Завтра підемо в гай. Будемо збирати квітки. Зробимо велику китицю з квіток і дамó її матусі на йменини. Як вона тішитиметься!

Нарисуй таку табличку і впиши до неї різні форми пізнаних дієслів :

Д і є с л о в а :		
в теперішньому часі	в минулому часі	в майбутньому часі

Помагай собі при цьому питаннями : чи тепер це є ? Чи було це вчора ? Чи буде завтра ?

Приглянься цим формам дієслова !

Пишú листá. (Хто?)

Чомú не пишеш? (Хто?)

Він пишє й вона пишє. (Хто?)

Ми пишемо.

Ви пишете завдання. Вони не пишуть нічого. (Хто?).

Про які особи є тут мова ?

Приглянься цим формам дієслова :

1. Я сидів вдома.
2. Ти сидів вдома.
3. Він сидів, вона сиділа, воно сиділо в хаті.
1. Ми сиділи.
2. Ви сиділи.
3. Вони сиділи.

Кілько є осіб в однині, а кілька в множині ?

Вішуйкай дієслова в цьому вірші та означі їх особу, число, час !

Малé, забавненьке вонó:
В дворі гуляе, в смішки грае,
Абó підійде під вікно,
Стоїть і хлібця дожидае.
Бувáе, із двору чкурне,
Ловіти — то смішна робóта;
Абó дивується дурне,
Що пéред ним нові ворóта.
Колісь то запряжém бичкá
І привезém гостінців сáнки,
І маслечка, і молочкá,
Абó ще й сýра, і сметáнки.

Пошукáйте в цьому оповідáнні дієслів та означіть їх час, особу й число !

Тарáс Шевчénко народівся на Кіївщині. З одинадцятóх років він остáвся сиротóю й поневірявся на слóжбі. Врешті добрі лóди змиосérдилися над талановітим юнакóм та вікупили за великі грóші з кріпáцької неволі. Алé Тарáс не зазнав довго волі. Цáрський уряд ув'язнів його та заслáв у далéкі степи Áзії. Там терпів поёт за сміливі вірші, які писáв прóти кривди і гнóблення селян.

Вибери із цієї розмóви фóрми майбóтнього часу :

Завтра бóдемо вільні від науки. Бóду писáти листá до рідні. — А ти бóдеш вдома сидіти? — Ні, бóду в тítки. Там бóдуть співáти й бáвитись.

З яких частин складáється майбóтній час ?

Такі фóрми дієслова, як мáти, писáти, сидіти... то дієйме́нники.

Напиши́ п'ять дієйме́нників! Напиши́ дієйме́нники до таких форм: чита́ю, несú, роблю́, во́зять, но́сять, крича́ть, кле́їш, сме́єшся, сме́ю! Напиши́ майбу́тній час до таких форм: хо́джу, сиджу́, рву, лежу́, гово́рю, ї́джу.

Ви́бери із цієї розмо́ви фо́рми майбу́тнього часу́ та ви́пиши їх окре́мо :

Ві́дза́втра знов ходи́тиму до шко́ли. Миха́йло теж ходи́тиме. Він уже́ здоро́в. Сиди́тимемо в одні́й ла́вці. — Ви коли́ ходи́тимете? — Ми ходи́тимемо ра́нком від во́сьмої годі́ни. На́ші мо́лодші товари́ші ходи́тимуть по́полудні. А ти, Васи́лю, ходи́тимеш ра́но, чи зпо́лудня?

Із чо́го скла́дені ці фо́рми майбу́тнього часу́?
Напиши́ чо́тири ре́чення з майбу́тнім часо́м!

А тепе́р порівня́й ці фо́рми мину́лого часу́.

Коли́сь поши́рилась бу́ла між лю́дьми стра́шна по́шесть. Лю́ди ги́нули со́тнями. В одні́му селі́ ви́мерли бу́ли геть усе́ ме́шканці. Але́ тако́ж їй при́йшов кіне́ць. Ліка́рі навчи́лись лікува́ти по́шесть сі́ровицею.

Які є́ різни́ці між мину́лим часо́м: — ги́нули, при́йшов, навчи́лись... та скла́деними фо́рмами: поши́рилась бу́ла? Яку́ дію ви́ража́ють ці скла́дені фо́рми? — То пе́ред мину́лий час.

Напиши́ пе́редмину́лий час до форм: я чита́в, ми ходи́ли, ти спі́ваєш, ти раді́в, ви зна́ли, він рахува́в, воно́ крича́ло, вона́ писа́ла.

Скільки́ є́ всіх часі́в? Що́ означа́є ко́жний з них?

Ви́пиши дієслі́вні фо́рми із цієї розмо́ви :

— Чому́ не йде́ш на ру́ханку? — за́пита́в учи́тель Мико́лу.

— Я ра́до пішо́в би, але́ боли́ть у ме́не нога́... — відпо́вів уче́нь.

— Йди́ до ліка́ря! — Помо́жіть йому́, товари́ші! Візьми́мо його́ на но́ші! — сказа́в оди́н з товари́шів. — Неха́й не то́миться хо́дою! — Ра́до бу́ли б ми взя́ли його́, якби́ бу́ли ма́ли си́лу.

Що́ означа́ють фо́рми: пішо́в би? Таки́й спóсіб — то умóвни́й. До мину́лого або́ пе́редмину́лого часу́ до́дано тут ча́стку: би.

Що́ ви́ража́ють такі́ ре́чення :

— Йди́ до ліка́ря! Помо́жіть йому́! Візьми́мо його́!

Це фо́рми на́казо́вого спóсобо́у. Скільки́ тих окре́мих форм?

Напиши́ на́казо́вий спóсіб до дієслів: беру́, хо́джу, пишú, спі́ваю́, чита́ю, зна́ю, сиджу́!

Напиши умовний спосіб до дієслів : казати, сміятися, гостити, жати, знати.

Напиши два речення з умовним способом !

Форми : беру, бери, брати, брав, братиму, буду брати, брав був, брав би, брав би був — то форми діяльного стану.

Випиши із цих речень слова, що відповідають на питання: який, як, яке.

Зі Львова до Києва йде битий шлях. Здовж бітого шляху йдуть копани рови, а що сто метрів стоять забиті в землю стовпи. На них видніють здалеку вірити цифри й написані місцевості.

Порівняй між собою ці слова :

вести — ведений, ведена, ведене, ведені,
питати — питаний, питана, питане, питані,
носити — ношений, ношена, ношене, ношені.

Від чого походять слова : ведений, ведені, ношений, ношені, копаний, забитий ? Як вони відміняються ? То дієприкметники. Деколи лучимо їх з помічним дієсловом : є, був, була, було, були, буду, будеш, буде, будемо, будете, будуть ; бував, бувала, бувало, бували. Так постають форми страдального стану.

Випиши із цих речень форми страдального стану !

Сьогодні я був питаний з історії. Від довшого часу наша шкільна кооператива була зачинена. Поля будуть покриті снігом, як настане зима.

Вішуйте прислівники в цих реченнях :

Співають ідучі дівчата.	Коли співають ?
Пустуючи, зломив Іван ногу.	Коли зломив ?
Хвилюючи, здіймається дим.	Як здіймається ?
Сіті волі сопуть пережовуючи.	Коли сопуть ?
Зібравшись, пішли в поле.	Як пішли ?

Приглянься цим формам :

ідучі — іду, ідеш, іти,
пустуючи — пустую, пустуєш, пустувати,
хвилюючи — хвилюю, хвилюєш, хвилювати,
пережовуючи — пережовую, пережовуєш, пережовувати,
зібравшись — зберуся, зберешся, зібратися.

Від якої частини мови походять ці прислівники : ідучі, пустуючи...?

Прислівники, утворені від дієслів, звуться дієприслівники.
Напиши два дієприслівники !

Вішукай дієприслівники в цьому оповіданні:

Мурашка була роботяща. Напрацювавшись уліті та восені, відпочивала зимою. Не такий був пільний коник. Пустуючи та граючись, провів жнив. Затé тепер і холод, і голод зазира́в у його хату. Тож, подумавши трохи, пішов до мурашки за про́шеним хлібом. Вислухавши його́, ка́же мурашка: »Ти все гра́вся! Ну, тепер же потанцю́й!«

§ 21. За́мітні фо́рми дієслів.

Приглянься фо́рмам дієслів, що при́ходять у цих рече́ннях:

Я їм м'ясо. А що ти їси? Він їсть рибу. І вона їсть. Ми їмо борщ, а ви їсте його́? Вони́ їдять зе́рнята.

Випиши різні фо́рми дієсло́ва: *їсти* в тепе́рішньому часі! Який то спосі́б: їж, їжмо, їжте (квасо́лю).

Дам тобі книжку. Ти да́си мені перо́. Він дасть його́. Дамо́ ру́ку. Дасте́ гроші. Дадуть нагоро́ду.

Випиши різні фо́рми дієсло́ва: да́ти! Напиши́ наказо́вий спосі́б того́ дієсло́ва!

Відповім тобі. Він відпові́сть за те. Відпові́си на те пита́ння. Відповімо́ (відповісте́, відповіда́ть) вам листом. Відпові́ж (відповіжмо, відпові́жте) розу́мно!

Я є (ти є, він є, ми є, ви є, вони́ є) тут.

Вішукай фо́рми дієслів у цьому ро́зділі:

— Бері́ слухальце! Чу́еш до́бре, що там надаю́ть? — Са́ме тепе́р пита́ють, як вам подоба́вся радіоконце́рт. Тре́ба письме́нно відповісти. — Що ж ти їм відпові́си? Відпові́м, що хоті́в би бі́льше таких чу́ти. Відпові́ж і ти так! Тоді́ бу́демо ма́ти часті́ше шкільні слухови́ща. — А яку́ відпові́дь дасть Дми́трик? Він пе́вно не відпові́сть зо́всім.

Вішукай у цьому оповіда́нні дієсло́ва та озна́чи їх час, спосі́б, о́собу, число́, пні́:

Густий сні́г паде́ від са́мого ра́нку. Та́кі вже го́ри всі́пало! А віте́р віе́, завіва́є, кру́тить білі тумани́ пу́стими поля́ми, м'який пу́х усте́лює доро́ги, що і слі́ду їх не на́йдеш. Кра́й села́ сто́яла хати́на. Ма́ленькі віко́нця ле́две визи́рали із соло́м'яної за́гати; крижа́на рука́ рису́є по них. Пога́с вогонь у пе́чі; недова́рена стра́ва сти́гне в невели́чких горня́ках. На пості́лі ле́жить хвора́ жінка. Гу́би шепочу́ть щось у не́стями.

§ 22. Докóнаний і недокóнаний вид.

Пригляньмося підкрéсленим дієсловáм :

1) Хáта горіла, одна́че її врятува́ли. (Вона́ не згорі́ла).

2) Хáта згорі́ла, зóвсім згорі́ла.

Яке значення ма́є дієсло́во в пе́ршому ви́падку та в дру́гому ?
Котре з них означа́є докóнaну дію, а котре недокóнaну ?

Котре тут дієсло́во означа́є докóнaну дію ?

Він купува́в капелю́х, але́ не купі́в.

Вона́ писа́ла зада́чу, але́ не написа́ла.

Хто з вас написа́в уже́ зада́чу ?

Ми верта́лися зі шко́ли й розмовля́ли про оста́нні події́.

Як верну́лися додо́му, заста́ли тут уже́ обі́д на столі́.

Купува́ти, купува́в, малюва́в, брав, верта́вся, писа́в... то фо́рми недокóнaного ви́ду.

Купі́ти, купі́в, намалюва́в, забра́в, верну́вся, написа́в... то фо́рми докóнaного ви́ду.

Напиши́ п'ять докóнaних і п'ять недокóнaних форм від різних дієслів !

Вишука́й у читанці докóнaні дієсло́ва !

IV. ЧАСТИНИ РЕЧЕННЯ.

§ 23. Особові підмети.

З а й м е н н и к — п і д м е т.

Розбері такé речення :

Я пишú.

Про когó тут мóва ? Що говоримо про підмет ?
Якá частіна мóви є тут підметом ?

Подібно розбері інші речення :

Ти читáеш. Він слúхав. Вона малює. Вони сплять.

Вішукай підмети в таких реченнях :

Я питáлася. Він журівся. Ніхтó не хотів цьогó. Хтось дав мені книжку.

Підметом речення мóже бúти займєнник.

Ч и с л і в н и к — п і д м е т.

Вішукай підмети в цих реченнях :

Одін у óдного питáємо. Одін дбáє за всіх. Два б'ються...

Що за частіна мóви є тут підметом ?

§ 24. Додáток у речєнні.

Прочитáй такі речення :

Господіня берé віник. Кáтря замітає хáту. Госпóдар чістить коня. Васіль пігнав корóви. Івán напуває коні. Госпóдар ведé кобілу. Ковáль кує кобілу. Челя́дник

роздуває вогонь. Коваль гартує залізо. Коваль робить підкову.

Вішукай у кожному реченні підмет і присудок! В якому відмінку стоїть тут скрізь доповнення до присудка? То дод а т о к.

Пошири присудок цих речень додатком:

Оля співала (що?) Вчителька хвалила
(кого?)

Оля шанувала (кого?) Товаришки любіли
(кого?)

Напиши také речення:

Батько дає гроші синам.

Чим поширений тут присудок? В якому відмінку стоїть тут перший додаток? В якому відмінку другий додаток?

Розбери také речення:

Учень тішиться книжкою.

В якому відмінку стоїть тут додаток?

Розбери také речення:

Пес пильнує господарства.

В якому відмінку стоїть тут додаток?

Розбери také речення:

Івась зачитується в книжках.

В якому відмінку є додаток цього речення? Чим сполучений він з присудком?

Додаток може бути в знахідному, давальному, родовому, орудному й місцевому відмінку. Часом буває додаток з прийменником.

Вішукай додатки в реченнях:

Товариш передає книжку товаришеві. Василь здає рахунки купцеві. Батько прощає синам. Дочка дякує матері. Мати догоджає дітям. Сестра докоряє братам.

Хвалився циган дітьми. Михась величається багатством. Товариш гордував убогими.

Мати доглядає сестри. Недобра дитина цурається батьків. Івась шкодував рук. Маруся зазнала щастя.

Учень учівся рисунків. Хвобрий потребує спокію. Сестра зреклася свого поля.

Ромко не робить завдання. Іван не читає часопису.

Після перенення додаток стоїть звичайно у родовому.

Ветеринар знається на конях. Михась став мені в пригоді.

При кожній відповіді напиши, в якому відмінку стоїть додаток!

Напиши п'ять речень з такими словами й відповідними додátками :

Клопотатися (чим?), турбуватися (чим?), біти, говорити, дякувати, (помагати, шкодити, зазидувати, позичати, тішитися).

Випиши із цих речень додátки з прийменниками :

Хлопець тужив за батьком. Учителька говорить до сестри. Гриць утік від пса. Христя була охоча до танцю. Вода потрібна до життя. Дочка була подібна до матері. Син обмежився до доброго слова.

Прочитай такі речення :

Невидючий має повожатого. Василь проводить каліку. Добра дитина любить нещасних.

Яка частина мови є тут додátком?

Напиши два речення, в яких предметами будуть прикметники!

Розбери такі речення :

Славко тішиться книжкою. І Василь тішиться нею. Соня бавиться нею. Маруся оглядає її.

Яка частина мови є тут додátком?

Вішукай додátок у цих реченнях:

Всі ждуть одного. Люди одні других шанують.

§ 25. Означення.

Прочитай такé речення і вішукай основний підмет :

Великий літак везе людей.

Що додано до підмета? Яка це частина мови?

Прикмётник, доданий до підмета — то о з н а ч е н н я. Як погоджується означення з підметом ?

Прочитай речення і вишукай означення :

Гарна погода бадьорить летунá.

Як погоджується тут означення з підметом ?

Сміливі люди відбувають подорож.

Відважні летуні перевозять подорожніх.

§ 26. Обста́вина.

Прочитай такé речення :

Старий Михайло викóнує роботу докля́дно.

Про ко́го говоримо? Що робить підмет? Котре́ тут сло́во відповіда́є на пита́ння: як? Яка́ це части́на мо́ви, що відповіда́є на пита́ння: як?

Такé допов́нення в рече́нні, що відповіда́є на пита́ння: як, зве́ється о б с т а́ в и н а.

Вишукай обста́вину в рече́ннях :

Ма́ти пра́цює невто́мно. Дим сте́литься вго́ру. Пустий ко́лос сти́рчить догори́.

Вишукай обста́вини, що відповіда́ють на пита́ння: як, ко́лі, де !

Ра́нком вийшов Іва́сь з ха́ти. Він побі́г куді́сь. Несподі́вано пробуді́вся ба́тько. За́раз запри́мтив це. Нега́йно встав з лі́жка та пішо́в за ним.

Пригла́нься тако́му рече́нню :

Миха́сь покля́в кни́жку на столі́.

Про ко́го тут мо́ва? Що зроби́в Миха́сь? Чим поши́рено тут прису́док? З чо́го склада́ється тут обста́вина? На яке́ пита́ння відповіда́є ?

Іме́нник з при́йме́нником, що відповіда́є на такі са́мі пита́ння, як прислівник (де, як, ко́лі) — зве́ється о б с т а́ в и н о ю.

Вишукай тут обста́вини :

Това́риш сиді́в на ла́ві. Хло́пець лі́г на лі́жко. Ма́ти посади́ла дити́ну на зе́млю. Ко́ні ста́нули на мі́стку. Бабу́ся впала́ на порóзі. Іва́н живе́ на ху́торі. Васи́ль ходи́в до́вго по кімна́ті. По обі́ді брат пішо́в додо́му.

Воло́дко ста́нуv бі́ля ньо́го (де?). При ній сиді́ла ма́ти.

Тако́ж займе́нник з при́ймєнником на пита́ння: де, як, ко́ли, є обста́виною.

Дієприслі́вник — обста́вина.

Прочита́й ці ре́чення:

Васи́ль дріма́в ходя́чі.

Іва́н чита́в стоя́чі.

Ві́дповіж! Ко́ли дріма́в Васи́ль?

Як чита́в Іва́н?

Яка́ то ча́стіна мо́ви: ходя́чі, стоя́чі? Ві́д чо́го похóдять ці слова́? То дієприслі́вники. Чо́му? Чи́м є вони́ в ре́ченні?

Дієприслі́вник мо́же бу́ти обста́виною.

V. БУКВИ. ЗВУКИ.

§ 27. Азбука.

А, а Б, б В, в Г, г Г, г Д, д Е, е Є, є
Ж, ж З, з И, и І, і Ї, ї Й, й К, к Л, л
М, м Н, н О, о П, п Р, р С, с Т, т У, у
Ф, ф Х, х Ц, ц Ч, ч Ш, ш Щ, щ Ю, ю Я, я
ь (їр — знак м'якшення).

Кожна буква має свою назву. Вичисли назви букв за чергою!

§ 28. Букви.

Напиши слова: син, пан, сон, ніс, дуб, зуб, мати, жаба, чоловік!

Підкресли всюди букву *с*! Підкресли два рази букву *н*!

Підкресли вужиком букву *а* в усіх словах! Почисли букви в кожному слові! Назви їх! Напиши три слова, що починаються буквою *р*!

Букви пишемо або друкуюмо. Із букв написані (надруковані) тут слова.

§ 29. Звуки.

Дзвінок дзвонить. Що чуєш?

Товариш співає. Що чуєш?

Товаришка вимовляє: а, р, у, дід, грім, рак, бук...
Що чуєш?

Чита́й слова́: рух, льон, дим, смик, коза́к, корба́, жа́ба..!

Вимовля́ємо зву́ки. Із зву́ків твóримо слова́.

Скажи́ якéсь сло́во, що почина́ється зву́ком м (б, т, р) !

Скажи́ якéсь сло́во із зву́ком : у ! Скажи́ якéсь сло́во, що кінчи́ться зву́ком : ж !

§ 30. Букв і зву́ків не мо́жна сплу́тувати!

Напиши́ слова́: ще, ще́па, щупа́к, щур; дощ, борщ, плащ!

Почисли́ в ко́жному з них б́укви ! Скільки́ б́укв є в пе́ршому ? Підкрéсли всю́ди б́укву щ ! Скажи́ щ ! Скільки́ зву́ків є в щ ?

Б́уква щ означа́є два зву́ки: шч.

Напиши́: дзві́н, гедзь, гудз, джага́н, джерелó!

Підкрéсли всю́ди дз ! Скільки́ тут букв ? Вимов дз у сло́ві дзві́н ! Кілько́ зву́ків означа́є дз у цьо́му сло́ві ? Підкрéсли дж ! Вимов джага́н ! Кілько́ зву́ків означа́є дж у цьо́му сло́ві ?

Де́які зву́ки означа́ємо двома́ б́уквами.

Напиши́ слова́: де́нь, бі́ль, мі́дь, га́ть, мі́ць, де́сь !

Почисли́ б́укви в ко́жному сло́ві ! Вимов ці́ слова́ ! Скільки́ букв, а скільки́ зву́ків є тут у ко́жному сло́ві ?

В де́яких слова́х є бі́льше букв, ніж зву́ків.

§ 31. Голосні і при́голосні.

Прочита́й: а, і, у, ді́м, ді́л, да́р, ду́б, ба́ба, ма́ти, та́то, си-ні́, ді-ду́сь, бра-ті́, се-стра́!

Ви́числи всі́ голосні́, які́ є в ці́х слова́х ! Кілько́ є́ голосні́х у на́шій мо́ві ? Ви́числи їх ! Скажи́ якéсь сло́во, в яко́му бу́де́ голосні́й : а (о, і, у, е, и) !

Які́ при́голосні́ чу́ємо в на́ведених слова́х ? Скажи́ якéсь сло́во, що́ почина́ється при́голосним : т (д, с, з, ш, ж, н, дж, дз, ц, п, б, м, н, р, л, й, к, г, х, г) !

§ 32. Різні ф́орми м'я́кшень.

Прочита́й: ї́дь, ма́зь, мі́ль, де́нь, ло́сь, ци́ть, ки́ць!

Котрі́ тут зву́ки м'які́? Які́м знако́м зазна́чено тут м'я́кість при́голосних: д, з, л, н, с, т, ц, — на письмі́?

Напиши́:

- 1) ді́ло, зі́льний, лі́кар, ні́здря, сі́ряк, ті́ло, ці́ль;
- 2) дя́дько, зя́ви, ля́лька, ся́г, тяга́р, ця́п;
- 3) га́діюка, лю́ди, ню́х, присю́ди, тютю́н, цю́рком;
- 4) си́не, трéте, ни́нішне...

Вимовля́й повбо́лі: ті́ло. Зверни́ ува́гу на пе́рший звук!

Які́й він? Які́ми бу́квами зазна́чено ви́ще м'я́кість поперéднього при́голосного?

Вимовля́й слова́: сві́т, свята́й, свя́то, свяще́ник, цві́т, зві́р — з м'які́ми: сь, ць, зь!

Бу́кви: я, є, ю, і — пі́сля при́голосного — означа́ють м'я́кість поперéднього при́голосного.

Напиши́ п'ять слів зі́ знако́м м'я́кшення !

Напиши́ де́сять слів з різни́ми фо́рмами м'я́кшення при́голосних !

Вишука́й різні спо́соби м'я́кшення в цьо́му оповіда́нні :

Ма́ти вме́рла — я ще малéсенькою була́. На́че мені́ сні́ться, що хита́в мене́ хтось у ко́лісці і співа́в надо мно́ю тихéсенько. Як похováли паніма́тку, ба́тько не хоті́в удру́ге жени́тись. „Ко́лі Госпо́дь її́ прийня́в, неха́й у́же ді́точкі господа́рюють.“

§ 33. Подві́йне зна́чення букв: я, є, ю.

Напиши́ такі́ слова́: як, я́вний, я́сний, я́блуко, ака́ція, бі́блія; юна́к, ю́пка, ю́шка; чита́ю, раху́ю; еванге́лія, Є́ва, чита́є, співа́єш..!

Прочита́й ці́ слова́ ! Я, є, ю на поча́тку слів та по́ голосні́х вимовля́ємо так, як би́ було́ на́писано : *йа, йе, йу*.

Що означа́ють бу́кви *я, є, ю* на поча́тку та по́ голосні́х ?

Що означа́ють : *я, є, ю* по при́голосних ? (Порівня́й : як з с_як, дяк ; Юда, лю́ди !)

Букви я, є, ю мають двоєке значення: 1. по приголосних означають їх м'якість і звичайне а, е, у, наприклад: нюх = нѹх, взяти = взѣти; 2. по голосних і на початку слів означає: я = ѡа, ю = ѡу, є = ѡе.

§ 34. Знаки для розрізнювання слів.

Напиши такі слова: з'ява, оз'яви; алé: з'ява, з'явище.

Різницю в вимові та значенні слів подано тут знаком апострофа. Апострофом відділяємо теж п, б, в, м, ф від наступних я, є, ю, і: п'ять, в'язати, в'юн, б'ю...; а також деколи від р, наприклад: бур'ян, матір'ю, подвір'я, сузір'я — мають апостроф.

Прочитай такі слова: мука — мука! Чим зазначено тут різницю між обидвома словами? Напиши з наголосами такі слова: дорóга — дорога́; па́ра — пара́; на бе́резі — на бе́резі!

Нащо тут треба наголосу?

§ 35. Дзвінки і глухі звуки.

Прикладі палець до гортанки і вимовляй:

а, і, у, о, е, и, б-б-б, в-в, з-з, ж-ж, г-г, г-г, р-р-р, л-л-л, м-м-м, н-н-н, д-д-д, дз-дз, дж, й!

Що чуєш під дотиком пальця при вимові тих звуків?

Порівняй між собою вимову звуків:

б, б, б — п, п, п

д, д, д — т, т, т

з, з, з — с, с, с!

Що чуєш при вимові б, д, з, . . . та при вимові п, т, с...?

Звуки: б, д, з, дз, дж, ж, г, г, р, л, м, н, й, а, е, і, и, о, у, — то дзвінкі.

Звуки: п, т, с, ц, ш, ч, х, к, — то глухі.

Напиши й вимовляй слова, що починаються від глухого: п, т, с, х!

В деяких околицях вимовляють замість дзвінких приголосних глухі перед другими глухими, або на кінці слів. Однак в письменницькій мові треба зберігати дзвінкі приголосні: бóбу, біб,

дуба, дуб ; дорóга, дорíг ; ліжко, ліжók ; книжкí, книжók ; діда, дід ; ме́ду, мед...

Напиши́ п'ять слів з дзві́нкими на́кінці !

Напиши́ п'ять слів з дзві́нкими пе́ред глу́хими !

§ 36. Доброзвучність.

Прочита́й це :

Ба́тько й ма́ти дівля́ться, як Сла́вко ба́виться м'яче́м. Він підкида́є його́ ви́соко й ло́вить зру́чно. Скільки кра-сі́ і прина́ди є в його́ ру́хах! Яка́ ставна́ і гнучка́ його́ по́стать! Ця гра причи́няється дійсно ба́гато й дуже ба-га́то до здоро́в'я. Сла́вко йде́ вже на відпочіно́к і вер-та́ється до ба́тька й ма́тері.

Пригля́нься напи́саному оповіда́нню та скажи́, яко́ї бу́кви вжи́то тут за́мість *і*? Після́ яко́ї бу́кви напи́сано тут *й*? Відчитай́ ще раз ті словоспо́луки, де *є*: *й* за́мість *і*! Така́ заміна́ причи-ня́ється до кра́щої вимови́ і зве́ється доброзвучність.

Порівня́й такі при́клади на доброзвучність :

Ба́тько й ма́ти, але́: вчи́тель і школя́рі,
ма́ти й дочка́, але́: пан і па́ні,
він іде́, але́: вона́ йде́.

Пригля́нься до цих при́кладів :

Сиді́в у шко́лі та в ха́ті. Він учі́вся все пи́льно, але́ й вона́ вчі́лася до́бре. Пан учі́тель і па́ні вчи́телька бу́ли вдоволе́ні з них.

Їм бу́ло всю́ди до́бре, бо всі любі́ли їх за добро́ту.

Які за́міни (чергува́ння) помі́чуеш тут? Коли́ й де чергу́ється *в* з *у*? Воно́ бува́є в таких сло́вах: вчи́тися-учи́тися, вчи́тель-учи́-тель, всю́ди-усю́ди, вчо́ра-учо́ра, вже-уже́, все-усе́, умі́ти-вмі́ти.

Ви́пиши з цьо́го при́клади на доброзвучність :

Наш ба́тько був дуже́ до́брий; жа́лував нас обо́х рів-но, і бра́та, і мене́. Жили́ ми при доста́тку, всього́ бу́ло дово́лі, і що бу́ло собі заду́маю, те зроблю́; все мені́ ві́льно бу́ло. Що яке́ те мо́є дівува́ння бу́ло роз-кішне́ й весе́ле, то і згада́ти любо́. Неха́й мій ба́тенько ца́рству́є!

§ 37. Подвоєння приголосних.

Напиші такé :

Ми засвоїли вже читання й рахування.
Вже вміємо багáто для житт́я.

Котрі приголосні здво́юються в цих слова́х :

весі́лля, Поді́лля, зі́лля; на весі́ллі;
зна́ння, сніда́ння; у зна́нні;
житт́я, митт́я; митт́ям;
судд́я...
воло́сся, коло́сся; у воло́ссі;
га́луззя, моту́ззя;
збі́жжя, Запо́ро́жжя;
ні́ччю, рі́ччю;
ро́зкішшю, підда́шшям;

§ 38. Складі́.

А, а-бо́, а-би́-де; ба, ба́-ба, ба-бу́-ся; і, І-ва́н, І-ва́-на;
І-ва-ни́-ха; І-ва-но-ви-че́-ва; о, о-ко́-ва-ми...

Почислі́, скі́льки є окре́мих части́н у ко́жному наведе́ному
сло́ві ?

Скі́льки голо́сних у ко́жній части́ні ?

Сло́во ді́лимо на части́ни, або́ скла́ді, що їх ви-
мовля́ємо одні́м відкритт́ям уст. У ко́жному скла́ді
оди́н голо́сний зву́к.

Скі́льки скла́дів у цих слова́х: ах, ой, тут, там, де, чим?

Скі́льки скла́дів є в ко́жному наведе́ному тут сло́ві: і́гла,
мали́й, ма́ти, бере́, несе́, дро́ва, ні́ні, за́втра...?

Як назве́мо сло́ва з одні́м скла́дом, як з двома́, трьома́ й бі́льше
скла́дами ?

Напиші́ на впра́ву п'ять двоскла́дових слів ! (чотири односкла-
дові, два трискладові, п'ять бі́льше скла́дових слів !)

Прочита́й це !

Оле́на мо́я ма́ти. На́ше село́ ма́є га́рну це́ркву. Лю́ди
неслі́ до це́ркви кві́ткі.

На які зву́ки закінчені наведе́ні слова́? Поді́лі їх на склади́ та ви́пиши склади́ з голосні́ми зву́ками!

Склади́ з голосні́ми зву́ками накінці́ назива́ються відкриті́; склади́, що ма́ють при́голосні накінці́, назива́ються за́криті.

Слова́ ді́лимо на склади́ при перенóшуванні з одні́го рядка́ на дру́гий, коли́ їх не мо́жна змі́стити на кінці́ рядка́.

Ді́лі слова́ за скла́дами!

З М І С Т.

I. М о в а.	Стор.
1. Як люди порозуміваються між собою	3
2. Письмєнницька й говіркова мова	4
II. Р е ч е н н я.	
3. Який буває зміст і форма речень	5
4. Головні члєни речення	9
5. Поширені й основні осередки речення	10
6. Доповнення до підмета і присудка	12
7. Складні речення	13
III. С л о в а.	
8. Частини мови	15
9. Прислівники	18
10. Займєнники	20
11. Приймєнники	22
12. Вігуки	22
13. Сполучники	23
14. Часткі	23
15. Виникнення відміни	24
16. Як відміняється імєнник	26
17. Як відміняється прикметник	29
18. Як відміняється займєнник	31
19. Відміна кількісних числівників	32
20. Відміна дієслів	34
21. Замітні форми дієслів	38
22. Доконаний і недоконаний вид	39
IV. Ч а с т и н и р е ч е н н я.	
23. Особові підмети	40
24. Додаток у реченні	40
25. Означення	42
26. Обставина. Дієприслівник — обставина	43
V. Б у к в и. З в у к и.	
27. Азбука	45
28. Букви	45
29. Звуки	45
30. Букв і звуків не можна сплутувати	46
31. Голосні і приголосні	46
32. Різні форми м'якшень	47
33. Підвійне значення букв: я, є, ю	47
34. Знаки для розрізнювання слів	48
35. Дзвінки і глухі звуки	48
36. Доброзвучність	49
37. Подвоєння приголосних	50
38. Складі	50

4р.

Група 53 сеп (1986)

5843

83

601

~~Зане~~

~~СЕРІЯ~~

КОСТЬ КИСІЛЕВСЬКИЙ

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ДЛЯ НАРОДНИХ ШІЛ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО